

Aprendizaxe-Servizo e educación para o desenvolvemento

Dirección: Alexandre Sotelino Losada

Aprendizaxe-Servizo e cooperación para o desenvolvemento.
Formando para a cidadanía global (PR815A 2023/5)

Esta obra atópase baixo unha licenza internacional Creative Commons BY-NC-ND 4.0. Calquera forma de reprodución, distribución, comunicación pública ou transformación desta obra non incluída na licenza Creative Commons BY-NC-ND 4.0 só pode ser realizada coa autorización expresa dos titulares, salvo excepción prevista pola lei. Pode acceder Vde. ao texto completo da licenza nesta ligazón:

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.gl>

© **Universidade de Santiago de Compostela, 2024**

Dirección

Alexandre Sotelino Losada

Autores/as

Alexandre Sotelino Losada (Universidade de Santiago de Compostela)

Ígor Mella Núñez (Universidade de Santiago de Compostela)

Cristina Varela Portela (Universidade de Santiago de Compostela)

Aleida Patrícia Monteiro Furtado (Universidade de Cabo Verde)

Ido Mendes Carvalho (Universidade de Cabo Verde)

María Gento Temprano (Farmamundi)

Nicolás Avendaño Carballo (Universidade de Santiago de Compostela)

Deseño e maquetación

Paula Cantero

<https://www.origamiestudio.com>

Edita

Edicións USC

Campus Vida

15782 Santiago de Compostela

<https://www.usc.gal/publicacions>

DOI: <https://dx.doi.org/10.15304/op.2024.1844>

Equipo do proxecto

Investigador principal

Alexandre Sotelino Losada

(Universidade de Santiago de Compostela)

Equipo

Miguel A. Santos Rego

Ana Vázquez Rodríguez

Ígor Mella Núñez

Cristina Varela Portela

Jesús García Álvarez

Jose E. Rodríguez Fernández

Patricia Alonso Ruido

Julia Maria Crespo Comesaña

Gabriela D. Miguez Salina

Diana Priegue Caamaño

(Universidade de Santiago de Compostela)

Alcides Fernandes da Moura

(Instituto Superior Politécnico Privado de Menongue; ISPPM, Angola)

Equipo de traballo

Coordinadora

Aleida Patrícia Monteiro Furtado

(Universidade de Cabo Verde)

Equipo

Ido António Mendes Carvalho

Arlindo Mendes Vieira

Eleutério Afonso

Augusto Monteiro Borges

Hulda Costa

Francisco Osvaldino Nascimento Monteiro

(Universidade de Cabo Verde)

Persoal contratado

Nicolás Avendaño Carballo

(Universidade de Santiago de Compostela)

**A EDUCACIÓN PARA
O DESENVOLVEMENTO
E A SÚA PRAXE DESDE A ApS**

**A METODOLOXÍA DE APRENDIZAXE-
SERVIZO NA FACULTADE
DE EDUCACIÓN E DEPORTE
DA UNIVERSIDADE DE CABO VERDE**

PROXECTOS ApS

**EDUCACIÓN EN CONTEXTOS
COMUNITARIOS MULTICULTURAI**

**LABORATORIO MULTIDISCIPLINAR
DE APOIO Á INCLUSIÓN**

**MECANISMOS DE PREVENCIÓN
DA CONTAMINACIÓN DE SOLOS
E AUGAS NA COMARCA
DE SANTIAGO**

**MECANISMOS DE PREVENCIÓN
DO ACOSO ESCOLAR NOS
CENTROS EDUCATIVOS DE
EDUCACIÓN BÁSICA DO CONCELLO
DE SANTA CATARINA**

**CONECTANDO APRENDIZAXES:
PROXECTO DE INNOVACIÓN
PEDAGÓXICA PARA O
EMPODERAMENTO DO ALUMNADO
E DA COMUNIDADE**

**PROXECTO LECTOR -
ENCUNTROS CON PINOCHO**

REFERENCIAS

ANEXOS

A educación para o desenvolvemento e a súa praxe desde a ApS

Alexandre Sotelino Losada, Ígor Mella Núñez e Nicolás Avendaño Carballo
GI-Esulca, Universidade de Santiago de Compostela

A EDUCACIÓN PARA O DESENVOLVEMENTO E A SÚA PRAXE DESDE A ApS

A METODOLOXÍA DE APRENDIZAXE-SERVIZO NA FACULDADE DE EDUCACIÓN E DEPORTE DA UNIVERSIDADE DE CABO VERDE

PROXECTOS ApS

EDUCACIÓN EN CONTEXTOS COMUNITARIOS MULTICULTURAIS

LABORATORIO MULTIDISCIPLINAR DE APOIO Á INCLUSIÓN

MECANISMOS DE PREVENCIÓN DA CONTAMINACIÓN DE SOLOS E AUGAS NA COMARCA DE SANTIAGO

MECANISMOS DE PREVENCIÓN DO ACOSO ESCOLAR NOS CENTROS EDUCATIVOS DE EDUCACIÓN BÁSICA DO CONCELLO DE SANTA CATARINA

CONECTANDO APRENDIZAXES: PROXECTO DE INNOVACIÓN PEDAGÓXICA PARA O EMPODERAMENTO DO ALUMNADO E DA COMUNIDADE

PROXECTO LECTOR - ENCONTROS CON PINOCHO

REFERENCIAS

ANEXOS

Aprendizaxe-Servizo e educación para o desenvolvemento **A educación para o desenvolvemento e a súa praxe desde a ApS**

A educación para o desenvolvemento emerxe no marco dos debates sobre o papel da escolarización no progreso humano e na erradicación da pobreza. Desde a década dos sesenta, recoñeceuse que o desenvolvemento non podía ser entendido exclusivamente como modernización económica, senón que debía incorporar dimensións fundamentais como a equidade, a participación cidadá e a sustentabilidade ambiental. Segundo Sen (1999), o desenvolvemento debe concibirse como a expansión das liberdades e capacidades humanas, situando a educación no centro do empoderamento das persoas.

Un principio esencial da educación para o desenvolvemento é a promoción dunha conciencia crítica sobre as desigualdades, tanto globais como locais. Mediante este enfoque, o estudiantado adquire as ferramentas necesarias para analizar as causas estruturais de fenómenos como a pobreza, a discriminación, o cambio climático e os conflitos, comprendendo as interrelacións entre o contexto local e o global. Desta maneira, búscase que os/as estudantes non só comprendan o mundo no que viven, senón que tamén se sintan motivados/as a participar activamente na procura de solucións. Deste xeito, destacan diversas dimensións clave que orientan a súa implementación en contextos educativos:

- › **Xustiza social e equidade:** fomenta a comprensión das desigualdades estruturais a nivel local e global, promovendo o compromiso coa loita contra a pobreza, o racismo, a discriminación de xénero e outras formas de exclusión. Motiváselles a reflexionar sobre os seus privilexios e a participar en accións que fomenten unha maior xustiza social e equidade.
- › **Sustentabilidade ambiental:** o desenvolvemento só pode ser considerado sustentable se se logra sen comprometer os recursos futuros. A educación para o desenvolvemento procura que o estudiantado entenda a crise ambiental actual e adquire as ferramentas necesarias para favorecer un crecemento económico e social que non comprometa o benestar das xeracións futuras. Este enfoque está en consonancia coa Axenda 2030 das Nacións Unidas, especialmente cos Obxectivos de Desenvolvemento Sustentable (ODS).
- › **Participación activa e cidadanía global:** busca formar cidadáns globais informados/as e responsables nun mundo interconectado, promovendo habilidades como o pensamento crítico, a resolución de problemas e o traballo en equipo. A educación para o

A EDUCACIÓN PARA O DESENVOLVEMENTO E A SÚA PRAXE DESDE A ApS

A METODOLOXÍA DE APRENDIZAXE-SERVIZO NA FACULTADE DE EDUCACIÓN E DEPORTE DA UNIVERSIDADE DE CABO VERDE

PROXECTOS ApS

EDUCACIÓN EN CONTEXTOS COMUNITARIOS MULTICULTURAI

LABORATORIO MULTIDISCIPLINAR DE APOIO Á INCLUSIÓN

MECANISMOS DE PREVENCIÓN DA CONTAMINACIÓN DE SOLOS E AUGAS NA COMARCA DE SANTIAGO

MECANISMOS DE PREVENCIÓN DO ACOSO ESCOLAR NOS CENTROS EDUCATIVOS DE EDUCACIÓN BÁSICA DO CONCELLO DE SANTA CATARINA

CONECTANDO APRENDIZAXES: PROXECTO DE INNOVACIÓN PEDAGÓXICA PARA O EMPODERAMENTO DO ALUMNADO E DA COMUNIDADE

PROXECTO LECTOR - ENCONTROS CON PINOCHO

REFERENCIAS

ANEXOS

Aprendizaxe-Servizo e educación para o desenvolvemento **A educación para o desenvolvemento e a súa praxe desde a ApS**

desenvolvemento capacita aos/ás estudantes para que participen activamente nas súas comunidades e na esfera pública, fomentando a democracia e o respecto polos dereitos humanos.

- **Diversidade cultural e respecto:** nun contexto globalizado, é crucial que o estudantado comprenda e valore a diversidade cultural. A educación para o desenvolvemento promove o respecto polas diferentes culturas e modos de vida, considerando a interculturalidade como clave para construír sociedades máis inclusivas e xustas. Ademais, fomenta unha reflexión crítica sobre as relacións de poder e dominación entre países desenvolvidos e en desenvolvemento, así como sobre a herdanza colonial que perpetúa as desigualdades globais.

A Axenda 2030 para o Desenvolvemento Sustentable, adoptada polas Nacións Unidas en 2015, ofrece un marco global para abordar os desafíos máis urxentes da humanidade, tales como a pobreza, o cambio climático e a desigualdade. Neste contexto, a educación para o desenvolvemento desempeña un papel crucial na consecución dos Obxectivos de Desenvolvemento Sustentable. O ODS 4.7, en particular, insta os sistemas educativos a integrar o desenvolvemento sustentable e a cidadanía global nos currículos, promovendo o respecto polos dereitos humanos, a igualdade de xénero, a paz, a non violencia e a diversidade cultural (Nacións Unidas, 2015).

O papel das universidades na educación para o desenvolvemento

As universidades son actores estratéxicos na promoción dun crecemento sustentable e xusto nas sociedades contemporáneas. A tra-

vés da formación de capital humano, a xeración de coñecemento e a promoción da responsabilidade social e cidadanía global, estas institucións contribúen directamente á consecución dos Obxectivos de Desenvolvemento Sustentable. A Axenda 2030 destaca a educación como un motor de transformación, subliñando o papel das universidades neste proceso (UNESCO, 2015).

A EDUCACIÓN PARA O DESENVOLVEMENTO E A SÚA PRAXE DESDE A ApS

A METODOLOXÍA DE APRENDIZAXE-SERVIZO NA FACULDADE DE EDUCACIÓN E DEPORTE DA UNIVERSIDADE DE CABO VERDE

PROXECTOS ApS

EDUCACIÓN EN CONTEXTOS COMUNITARIOS MULTICULTURAI

LABORATORIO MULTIDISCIPLINAR DE APOIO Á INCLUSIÓN

MECANISMOS DE PREVENCIÓN DA CONTAMINACIÓN DE SOLOS E AUGAS NA COMARCA DE SANTIAGO

MECANISMOS DE PREVENCIÓN DO ACOSO ESCOLAR NOS CENTROS EDUCATIVOS DE EDUCACIÓN BÁSICA DO CONCELLO DE SANTA CATARINA

CONECTANDO APRENDIZAXES: PROXECTO DE INNOVACIÓN PEDAGÓXICA PARA O EMPODERAMENTO DO ALUMNADO E DA COMUNIDADE

PROXECTO LECTOR - ENCONTROS CON PINOCHO

REFERENCIAS

ANEXOS

Aprendizaxe-Servizo e educación para o desenvolvemento *A educación para o desenvolvemento e a súa praxe desde a ApS*

Sen (1999) sinala que o desenvolvemento humano debe entenderse como a ampliación das capacidades das persoas para mellorar o seu benestar. As universidades, neste sentido, dotan aos/ás estudantes das ferramentas necesarias para impactar positivamente nas súas comunidades, promovendo tanto o progreso económico como a xustiza social. Ademais, estas institucións xogan un papel central na promoción da cidadanía global. Segundo a UNESCO (2015), isto implica formar individuos que comprendan as interconexións entre os problemas locais e globais e que se comprometan

con valores como a solidariedade, a equidade e a responsabilidade social. Mediante iniciativas como a Aprendizaxe-Servizo (ApS), as universidades fomentan a participación activa dos estudantes na resolución de problemas comunitarios, aplicando os coñecementos adquiridos na aula a situacións reais (Butin, 2010).

No contexto do desenvolvemento local, as universidades tamén desempeñan un papel crucial. A través da extensión universitaria, moitas institucións colaboran con gobernos locais, organizacións non gobernamentais e comunidades para implementar proxectos que melloren a calidade de vida nas súas contornas. Estas iniciativas abordan temas como o acceso á educación, a saúde comunitaria e o desenvolvemento económico, mostrando un forte compromiso co benestar social e o progreso económico (Cox, 2010).

A UNESCO (2017) subliña que as universidades non só deben formar profesionais, senón tamén promover a investigación e o liderado social orientado á consecución dos ODS. Como plataformas para o diálogo interdisciplinar e a colaboración internacional, as universidades están nunha posición única para liderar iniciativas de desenvolvemento sustentable, sendo recoñecidas como actores clave na consecución dos ODS. En particular, o ODS 4 promove unha educación inclusiva e de calidade, subliñando o rol das institucións de educación superior na promoción do desenvolvemento sustentable.

Como se implementa a EpD?

O contexto internacional actual suscita a cuestión de como debe ser abordada a Educación para o Desenvolvemento (EpD) desde

A EDUCACIÓN PARA O DESENVOLVEMENTO E A SÚA PRAXE DESDE A ApS

A METODOLOXÍA DE APRENDIZAXE-SERVIZO NA FACULDADE DE EDUCACIÓN E DEPORTE DA UNIVERSIDADE DE CABO VERDE

PROXECTOS ApS

EDUCACIÓN EN CONTEXTOS COMUNITARIOS MULTICULTURAI

LABORATORIO MULTIDISCIPLINAR DE APOIO Á INCLUSIÓN

MECANISMOS DE PREVENCIÓN DA CONTAMINACIÓN DE SOLOS E AUGAS NA COMARCA DE SANTIAGO

MECANISMOS DE PREVENCIÓN DO ACOSO ESCOLAR NOS CENTROS EDUCATIVOS DE EDUCACIÓN BÁSICA DO CONCELLO DE SANTA CATARINA

CONECTANDO APRENDIZAXES: PROXECTO DE INNOVACIÓN PEDAGÓXICA PARA O EMPODERAMENTO DO ALUMNADO E DA COMUNIDADE

PROXECTO LECTOR - ENCONTROS CON PINOCHO

REFERENCIAS

ANEXOS

Aprendizaxe-Servizo e educación para o desenvolvemento *A educación para o desenvolvemento e a súa praxe desde a ApS*

unha perspectiva pedagóxica. Aínda que a resposta non é simple, existen diferentes vías que permiten avanzar neste camiño común con maior seguridade. Neste sentido, recoméndase a implementación de estratexias e enfoques diversos en distintos contextos educativos, integrando o ensino de valores, coñecementos e habilidades que fomenten un desenvolvemento sustentable, equitativo e inclusivo. Para iso, a EpD abrangue diversas dimensións, desde a incorporación de contidos nos plans de estudo ata a adopción de metodoloxías activas que promovan a participación, o pensamento crítico e a responsabilidade social no alumnado.

A relación entre a Aprendizaxe-Servizo e a EpD é moi estreita, xa que ambos enfoques inciden nunha formación integral que vincula a aprendizaxe académica co compromiso social, co fin de promover un desenvolvemento máis equitativo e sustentable (Santos Rego et al., 2018; Sotelino et al., 2023). A combinación de teoría e práctica non só facilita a adquisición de coñecementos, senón tamén o desenvolvemento de competencias cidadás e éticas que contribúen á transformación social.

A Aprendizaxe-Servizo é unha metodoloxía educativa que integra a aprendizaxe académica coa realización de proxectos de servizo comunitario, onde os/as estudantes aplican os coñecementos adquiridos na aula para dar resposta a necesidades reais do seu entorno (Sotelino et al., 2016; Sotelino et al., 2019). Como sinala Furco (1996), a Aprendizaxe-Servizo diferénciase doutras formas de educación experiencial porque iguala o valor do servizo comunitario e da aprendizaxe académica, integrando ambos nunha experiencia educativa significativa. Esta metodoloxía facilita o desenvolvemento de competencias transversais como o traballo en equipo, a res-

ponsabilidade social e a resolución de problemas, factores clave na formación de axentes de cambio.

A EDUCACIÓN PARA O DESENVOLVEMENTO E A SÚA PRAXE DESDE A ApS

A METODOLOXÍA DE APRENDIZAXE-SERVIZO NA FACULDADE DE EDUCACIÓN E DEPORTE DA UNIVERSIDADE DE CABO VERDE

PROXECTOS ApS

EDUCACIÓN EN CONTEXTOS COMUNITARIOS MULTICULTURAI

LABORATORIO MULTIDISCIPLINAR DE APOIO Á INCLUSIÓN

MECANISMOS DE PREVENCIÓN DA CONTAMINACIÓN DE SOLOS E AUGAS NA COMARCA DE SANTIAGO

MECANISMOS DE PREVENCIÓN DO ACOSO ESCOLAR NOS CENTROS EDUCATIVOS DE EDUCACIÓN BÁSICA DO CONCELLO DE SANTA CATARINA

CONECTANDO APRENDIZAXES: PROXECTO DE INNOVACIÓN PEDAGÓXICA PARA O EMPODERAMENTO DO ALUMNADO E DA COMUNIDADE

PROXECTO LECTOR - ENCONTROS CON PINOCHO

REFERENCIAS

ANEXOS

Aprendizaxe-Servizo e educación para o desenvolvemento **A educación para o desenvolvemento e a súa praxe desde a ApS**

Desde a perspectiva do desenvolvemento, a Aprendizaxe-Servizo permite aos/ás estudantes abordar problemas sociais, económicos e ambientais nas súas comunidades, contribuíndo directamente ao benestar colectivo. Ao participar en actividades orientadas á mitigación da pobreza, á mellora da educación ou á promoción da sustentabilidade ambiental, os estudantes non só enriquecen a súa formación académica, senón que tamén se involucran activamente en procesos que favorecen un desenvolvemento máis xusto e sustentable. Así, a Aprendizaxe-Servizo actúa como unha ponte entre a educación e o desenvolvemento, vinculando o crecemento persoal e académico do alumnado cos obxectivos comunitarios e globais.

Por outra banda, a EpD ten como obxectivo formar individuos conscientes e comprometidos/as cos desafíos globais, promovendo valores como a xustiza social, a igualdade e a sustentabilidade. Este enfoque pedagóxico busca dotar aos/ás estudantes das ferramentas necesarias para comprender as interrelacións entre o crecemento económico, os dereitos humanos e o medio ambiente, e para empoderalos a actuar na construción dun futuro máis equitativo.

A Axenda 2030 para o Desenvolvemento Sustentable, adoptada pola ONU, destaca a importancia da educación como un pilar fundamental para acadar os Obxectivos de Desenvolvemento Sustentable. En particular, o ODS 4.7 establece a necesidade de que todo o alumnado adquira os coñecementos e habilidades necesarios para promover o desenvolvemento sustentable, o que implica un enfoque educativo que fomente a cidadanía global, a diversidade cultural e a acción social (Nacións Unidas, 2015).

Existen múltiples estudos que vinculan a Aprendizaxe-Servizo coa educación para o desenvolvemento sustentable, mostrando que ambos enfoques se complementan. Por exemplo, unha investigación recente destaca que a Aprendizaxe-Servizo, combinada coa participación comunitaria, é unha ferramenta pedagóxica eficaz para promover competencias de desenvolvemento sustentable en educación superior. Este enfoque conecta o currículo coas necesidades da comunidade, impulsando a participación activa dos/as estudantes en proxectos reais que contribúen a obxectivos como a xustiza social e a sustentabilidade ambiental (Aramburuzabala e Cerrillo, 2023; Moreno e González Barea, 2016; Mtawa, 2019; Rodríguez-Zurita et al., 2024).

PROXECTOS ApS

**EDUCACIÓN EN CONTEXTOS
COMUNITARIOS MULTICULTURAI**

**LABORATORIO MULTIDISCIPLINAR
DE APOIO Á INCLUSIÓN**

**MECANISMOS DE PREVENCIÓN
DA CONTAMINACIÓN DE SOLOS
E AUGAS NA COMARCA
DE SANTIAGO**

**MECANISMOS DE PREVENCIÓN
DO ACOSO ESCOLAR NOS
CENTROS EDUCATIVOS DE
EDUCACIÓN BÁSICA DO CONCELLO
DE SANTA CATARINA**

**CONECTANDO APRENDIZAXES:
PROXECTO DE INNOVACIÓN
PEDAGÓXICA PARA O
EMPODERAMENTO DO ALUMNADO
E DA COMUNIDADE**

**PROXECTO LECTOR -
ENCUNTROS CON PINOCHO**

REFERENCIAS

ANEXOS

Aprendizaxe-Servizo e educación para o desenvolvemento **A educación para o desenvolvemento e a súa praxe desde a ApS**

Outros estudos revisan a evolución deste campo, destacando un cambio significativo desde o desenvolvemento curricular cara á educación para o desenvolvemento sustentable. Ademais, a metodoloxía de Aprendizaxe-Servizo demostrou ser especialmente efectiva para fomentar o compromiso social e o desenvolvemento de capacidades en ámbitos como a investigación participativa e a aprendizaxe baseada na comunidade (Rodríguez-Zurita et al., 2024)

A combinación de teoría e práctica na Aprendizaxe-Servizo permite que os/as estudantes apliquen coñecementos adquiridos na aula para abordar problemas sociais, económicos e ambientais, o que enriquece tanto o seu desenvolvemento académico como persoal, e os prepara para ser axentes de cambio na sociedade

Por tanto, asemella que a relación entre a ApS e a educación para o desenvolvemento é claramente sinérxica, xa que ambos enfoques se complementan no seu obxectivo de formar cidadáns responsables e comprometidos co cambio social (Martínez-Usarralde, 2014). Aínda que a EpD proporciona o marco teórico e os valores necesarios para comprender os problemas globais e locais, a Aprendizaxe-Servizo permite que os/as estudantes poñan en práctica eses coñecementos mediante accións concretas que beneficien ás súas comunidades.

Esta conexión ofrece unha oportunidade para que o alumnado participe activamente en proxectos que promovan a sustentabilidade, o desenvolvemento comunitario e a equidade social. A través destas experiencias, os mozos/as non só se desenvolven competencias académicas, senón tamén unha comprensión máis profunda do seu papel como cidadáns globais. Como afirmou Freire (1970), a edu-

cación non cambia o mundo, pero cambia ás persoas que van cambiar o mundo, e a Aprendizaxe-Servizo representa unha ferramenta poderosa para alcanzar este fin.

Proxecto COOPAPS

Neste contexto, xurdiu o proxecto «Aprendizaxe-Servizo e Cooperación para o Desenvolvemento. Formación para a Cidadanía Global» que foi recoñecido pola Xunta de Galicia no marco da convocatoria de investigación para o desenvolvemento (PR815A 2023/5). Esta iniciativa nace dentro do grupo de investigación Esculca da Universidade de Santiago de Compostela, que conta cunha dilatada experiencia investigadora sobre o tema.

Así, o obxectivo marcado é mellorar o benestar social e a convivencia da comunidade local mediante proxectos educativos que xeren sinerxías entre a Universidade e a Comunidade baseados na metodoloxía de Aprendizaxe-Servizo (ApS). Para iso, implementáronse tres fases na Universidade de Cabo Verde, coa colaboración da ONG Farmamundi . Os resultados obtidos foron os seguintes:

Fase 1

RE 1.1: Diseñar un programa de formación con profesores da universidade participante de Cabo Verde arredor da metodoloxía experimental de Aprendizaxe-Servizo.

RE1.2: Elaborar un informe sobre as necesidades sociais do contexto caboverdiano e a súa vinculación cos retos da Axenda 2030 e o Plan Director da Cooperación Galega.

A EDUCACIÓN PARA O DESENVOLVEMENTO E A SÚA PRAXE DESDE A ApS

A METODOLOXÍA DE APRENDIZAXE-SERVIZO NA FACULDADE DE EDUCACIÓN E DEPORTE DA UNIVERSIDADE DE CABO VERDE

PROXECTOS ApS

EDUCACIÓN EN CONTEXTOS COMUNITARIOS MULTICULTURAI

LABORATORIO MULTIDISCIPLINAR DE APOIO Á INCLUSIÓN

MECANISMOS DE PREVENCIÓN DA CONTAMINACIÓN DE SOLOS E AUGAS NA COMARCA DE SANTIAGO

MECANISMOS DE PREVENCIÓN DO ACOSO ESCOLAR NOS CENTROS EDUCATIVOS DE EDUCACIÓN BÁSICA DO CONCELLO DE SANTA CATARINA

CONECTANDO APRENDIZAXES: PROXECTO DE INNOVACIÓN PEDAGÓXICA PARA O EMPODERAMENTO DO ALUMNADO E DA COMUNIDADE

PROXECTO LECTOR - ENCONTROS CON PINOCHO

REFERENCIAS

ANEXOS

Aprendizaxe-Servizo e educación para o desenvolvemento **A educación para o desenvolvemento e a súa praxe desde a ApS**

RE1.3: Implantar un programa de formación contextualizado e adaptado aos coñecementos do profesorado da universidade participante de Cabo Verde na metodoloxía de Aprendizaxe-Servizo.

Fase 2

RE2.1: Realizar programas de Aprendizaxe-Servizo comunitario protagonizados por estudantes universitarios/as, en cooperación con entidades sociais, en función das necesidades locais e obxectivos de desenvolvemento sustentable.

RE2.2: Establecer directrices para a avaliación e o seguimento dos proxectos de Aprendizaxe-Servizo no ámbito da cooperación ao desenvolvemento.

A2.1: Deseño de proxectos de Aprendizaxe-Servizo en diferentes materias e titulacións por parte do profesorado da Universidade de Cabo Verde.

Fase 3

RE3.1: Elaborar un informe sobre a avaliación de experiencias de Aprendizaxe-Servizo no ámbito da cooperación ao desenvolvemento.

RE3.2: Promover a xeración de alianzas entre a Academia e a Comunidade mediante a celebración dunha xornada de difusión dos resultados acadados cos axentes sociais implicados no contexto local de referencia.

RE3.3: Promover a institucionalización da metodoloxía de Aprendizaxe-Servizo na Universidade de Cabo Verde mediante a celebración dunha Reunión coas autoridades académicas.

RE3.4: Elaborar unha guía de boas prácticas na implantación da Aprendizaxe-Servizo para consolidar esta metodoloxía nos países do sur e integrar experiencias no currículo das universidades do Sistema Universitario Galego (SUG).

Esta guía recolle os resultados dos proxectos implantados na Universidade de Cabo Verde, ademais de servir de reflexión sobre o proceso realizado. Trátase, polo tanto, dun instrumento que se pode utilizar para o desenvolvemento de futuros proxectos de Aprendizaxe-Servizo no ámbito da educación para o desenvolvemento.

A EDUCACIÓN PARA O DESENVOLVEMENTO E A SÚA PRAXE DESDE A ApS

A METODOLOXÍA DE APRENDIZAXE-SERVIZO NA FACULDADE DE EDUCACIÓN E DEPORTE DA UNIVERSIDADE DE CABO VERDE

PROXECTOS ApS

EDUCACIÓN EN CONTEXTOS COMUNITARIOS MULTICULTURAI

LABORATORIO MULTIDISCIPLINAR DE APOIO Á INCLUSIÓN

MECANISMOS DE PREVENCIÓN DA CONTAMINACIÓN DE SOLOS E AUGAS NA COMARCA DE SANTIAGO

MECANISMOS DE PREVENCIÓN DO ACOSO ESCOLAR NOS CENTROS EDUCATIVOS DE EDUCACIÓN BÁSICA DO CONCELLO DE SANTA CATARINA

CONECTANDO APRENDIZAXES: PROXECTO DE INNOVACIÓN PEDAGÓXICA PARA O EMPODERAMENTO DO ALUMNADO E DA COMUNIDADE

PROXECTO LECTOR - ENCONTROS CON PINOCHO

REFERENCIAS

ANEXOS

Aprendizaxe-Servizo e educación para o desenvolvemento
A educación para o desenvolvemento e a súa praxe desde a ApS

Cooperación ao desenvolvemento e Aprendizaxe-Servizo

A cooperación internacional ao desenvolvemento experimentou unha evolución conceptual ao longo dos últimos anos, polo que esixe análises contextualizados para comprender a súa significación. De tal xeito, e en palabras de Álvarez (2012), na actualidade pasa a centrarse en actividades de cooperación que se enfocan a loitar contra a pobreza, dando importancia a novos enfoques como

a participación activa, o interese mutuo, as relacións de partenariado, e a apropiación por parte dos actores locais. A mesma autora insiste en que xa non se trata dunha actividade xestionada e organizada en exclusiva polos estados nacionais, senón que outros entes como os municipios, os gobernos rexionais, a sociedade civil, as organizacións non gobernamentais, o sector privado ou as universidades se ven movidas a asumir iniciativas de cooperación internacional.

É así, polo tanto, como as universidades asumen un papel de especial interese á hora de cooperar, no plano internacional, para contribuír ao desenvolvemento sustentable doutras latitudes xeográficas. O que, en certo modo, responde ao fortalecemento da terceira función das institucións de educación superior, de corte social, e que poderíamos comprender baixo a denominación de responsabilidade social universitaria (RSU), entendida como:

Unha reconceptualización do conxunto da institución universitaria á luz dos valores, obxectivos, formas de xestión e iniciativas que implican un maior compromiso coa sociedade a coa contribución a un novo modelo de desenvolvemento máis equilibrado e sustentable. Este enfoque debe aplicarse tanto na súa visión e xestión interna como na súa proxección exterior, así como na realización do conxunto das súas misións, na súa relación coas persoas e as contornas, e na dimensión social, económica, ambiental e cultural das súas actividades (Ministerio de Educación, 2011, p. 33).

Neste contexto, tamén desde o propio Espazo Europeo de Educación Superior (EEES) se fai un chamamento ao rol social que deben desenvolver as universidades da Unión Europea. Así é o caso das

A EDUCACIÓN PARA O DESENVOLVEMENTO E A SÚA PRAXE DESDE A ApS

A METODOLOXÍA DE APRENDIZAXE-SERVIZO NA FACULDADE DE EDUCACIÓN E DEPORTE DA UNIVERSIDADE DE CABO VERDE

PROXECTOS ApS

EDUCACIÓN EN CONTEXTOS COMUNITARIOS MULTICULTURAI

LABORATORIO MULTIDISCIPLINAR DE APOIO Á INCLUSIÓN

MECANISMOS DE PREVENCIÓN DA CONTAMINACIÓN DE SOLOS E AUGAS NA COMARCA DE SANTIAGO

MECANISMOS DE PREVENCIÓN DO ACOSO ESCOLAR NOS CENTROS EDUCATIVOS DE EDUCACIÓN BÁSICA DO CONCELLO DE SANTA CATARINA

CONECTANDO APRENDIZAXES: PROXECTO DE INNOVACIÓN PEDAGÓXICA PARA O EMPODERAMENTO DO ALUMNADO E DA COMUNIDADE

PROXECTO LECTOR - ENCONTROS CON PINOCHO

REFERENCIAS

ANEXOS

Aprendizaxe-Servizo e educación para o desenvolvemento *A educación para o desenvolvemento e a súa praxe desde a ApS*

indicacións derivadas do Comunicado de Roma (2020), procedente da penúltima reunión ministerial. O que nel se indica é que a educación superior europea debe configurarse como un actor principal no traballo en prol dos Obxectivos de Desenvolvemento Sustentable definidos pola Organización das Nacións Unidas. Para iso, ínstase ás institucións universitarias a poñer toda a súa capacidade educativa, de investigación e de innovación na consecución dos obxectivos globais, onde a cooperación transnacional debe xogar un papel central.

Deste modo, nun contexto de globalización e interconexión, a internacionalización da educación superior conta cada vez cun maior peso nas políticas universitarias, coa intención de vincular os diferentes sistemas para traballar mancomunadamente en obxectivos que son comúns, en termos non só educativos, senón tamén de desenvolvemento sustentable.

Máis concretamente, Montesinos (2020) recoñece motivos de peso para promover a cooperación entre institucións universitarias situadas en estados con niveis de desenvolvemento diferentes, non só en termos de desenvolvemento profesional e económico, senón tamén humano. Ao respecto, afirma que desde a propia Unión Europea se promoven programas e actividades nas que converxen cooperación, investigación e docencia, baixo principios de respecto á diversidade, aos dereitos humanos e aos ODS. Incluso desde a UNESCO se insiste en que a cooperación internacional non debe ser vista como un fin para as universidades, senón como unha actividade imbricada no seu quefacer e na súa propia misión, é dicir, como un medio máis para mellorar a formación que ofrece, a investigación que realiza, e o servizo que lle ofrece á sociedade (Pedro y Galán, 2022).

Precisamente aquí é onde, no marco deste proxecto, propoñemos a Aprendizaxe-Servizo como unha metodoloxía capaz de establecer relacións de cooperación entre e desde as institucións universitarias, co fin de unificar esforzos en aras dunha maior sustentabilidade e na loita contra a pobreza e as desigualdades. En concreto, son dúas as principais vías polas que, coa ApS como marco de acción, se poden establecer iniciativas mancomunadas desde as institucións universitarias no eido da cooperación internacional: ben por medio da realización dun servizo por parte do estudiantado nun terceiro país (Aprendizaxe-Servizo internacional), ou ben contribuíndo á formación e supervisión do profesorado universitario doutro país nesta metodoloxía.

A EDUCACIÓN PARA O DESENVOLVEMENTO E A SÚA PRAXE DESDE A ApS

A METODOLOXÍA DE APRENDIZAXE-SERVIZO NA FACULDADE DE EDUCACIÓN E DEPORTE DA UNIVERSIDADE DE CABO VERDE

PROXECTOS ApS

EDUCACIÓN EN CONTEXTOS COMUNITARIOS MULTICULTURAI

LABORATORIO MULTIDISCIPLINAR DE APOIO Á INCLUSIÓN

MECANISMOS DE PREVENCIÓN DA CONTAMINACIÓN DE SOLOS E AUGAS NA COMARCA DE SANTIAGO

MECANISMOS DE PREVENCIÓN DO ACOSO ESCOLAR NOS CENTROS EDUCATIVOS DE EDUCACIÓN BÁSICA DO CONCELLO DE SANTA CATARINA

CONECTANDO APRENDIZAXES: PROXECTO DE INNOVACIÓN PEDAGÓXICA PARA O EMPODERAMENTO DO ALUMNADO E DA COMUNIDADE

PROXECTO LECTOR - ENCONTROS CON PINOCHO

REFERENCIAS

ANEXOS

Aprenzaxe-Servizo e educación para o desenvolvemento **A educación para o desenvolvemento e a súa praxe desde a ApS**

Comezando pola Aprenzaxe-Servizo internacional, enténdese como a combinación da formación académica cun servizo á comunidade nun contexto internacional, o que implica, polo tanto, a mobilidade dos/as estudantes (Crabtree, 2008; Santos Rego, Mella et al., 2020). Esta modalidade de ApS, como nos indica Grusky (2000), nace para abrir novas vías de colaboración coa comunidade no marco deste tipo de proxectos, e mesmo nas propias iniciativas de mobilidade, pois trae consigo unha orientación solidaria que busca construír relacións no eixo Norte-Sur.

Así mesmo, no caso da universidade, a participación en proxectos de ApS internacional orientase a desenvolver no alumnado a competencia intercultural, por medio de aprendizaxes como a comunicación lingüística e transcultural, ou a mellora da súa sensibilidade cultural, o que lles permitirá interesarse e comprender acontecementos que teñen lugar a nivel global (Hartman e Rola, 2000). A súa idoneidade baséase na idea de que as necesidades sociais da contorna próxima non deben impedir ás institucións de educación superior prestar atención a aquelas que se sitúan noutros lugares afastados, baixo a premisa de que, nunha sociedade global e interdependiente, o afrontamento dos problemas sociais debe traballarse dun modo cooperativo entre nacións (Chisholm, 2003).

Pola súa banda, nas iniciativas orientadas á formación en ApS do profesorado universitario doutro país, así como á supervisión no deseño e desenvolvemento das experiencias, é onde se sitúa o presente proxecto. Pártese da idea de que as institucións nas que a Aprenzaxe-Servizo conta cun maior nivel de institucionalización poden contribuír ao desenvolvemento dunha masa crítica en universidades de terceiros países, primeiro paso natural para a introdución e posterior consolidación desta metodoloxía (Santos Rego, Lorenzo et al., 2020). Deste modo, desde as institucións que reciben formación, asesoramento e supervisión, poderanse artellar proxectos de ApS que teñan unha incidencia clara na satisfacción de necesidades sociais radicadas na comunidade circundante, sen esquecer o impacto que terá no alumnado, especialmente no desenvolvemento da súa competencia cívica e na súa consolidación como axente de cambio social.

Educación para o desenvolvemento e Aprendizaxe-Servizo

Unha vez comprendida a funcionalidade da ApS dentro da cooperación internacional e interinstitucional, a continuación procédese a analizar a potencialidade desta metodoloxía educativa como ferramenta de educación para o desenvolvemento e a cidadanía global.

De forma integral, a Educación para o Desenvolvemento (EpD) defínese como aquela formación que promove a adquisición de coñecementos, destrezas e actitudes con respecto a diversas problemáticas sociais, o compromiso cidadán e a toma de partido en accións que inflúan social, económica e politicamente na resolución de ditas problemáticas (Arias e Boni, 2018).

Na actualidade, ademais, cobrou unha gran relevancia a dimensión global na EpD (Boni, 2018). Isto é, que a práctica educativa para o desenvolvemento adquire compromiso con institucións, necesidades, problemas e obxectivos globais, pero sen esquecer a acción focalizada no ámbito local e nas súas necesidades sociais concretas.

Destas consideracións derívase unha concepción multidimensional do desenvolvemento e como debe de ser abordado desde a educación. Así pois, a EpD debe traballar tanto variables individuais e persoais como a adquisición de competencias técnicas, profesionais e sociais, pero tamén debe de atender a distintas problemáticas que afecten á comunidade, en ámbitos dispares como o institucional, o cívico ou o económico, entre outros.

Institucionalmente, desde a Resolución 57/254 do 20 de decembro de 2002 da Asemblea Xeral de Nacións Unidas, destacou o rol crítico da educación para promover e alcanzar o desenvolvemento sustentable a través dunha planificación a dez anos e con distintos medios e programas de aplicación (UNESCO, 2003). Promovendo no proceso encontros e conferencias sobre a educación para o desenvolvemento sustentable a nivel global (UNESCO, 2009).

E, do mesmo xeito, o seguimento das propostas derivadas desta iniciativa concluíu coa Resolución 70/209 do 22 de decembro de 2015 da Asemblea Xeral de Nacións Unidas, o que deu pé á actual Axenda 2030 da Organización das Nacións Unidas (2015) e aos Obxectivos de Desenvolvemento Sustentable.

Na actualidade, a UNESCO (s.d.) estableceu unha serie de ámbitos de acción prioritarios para canalizar as actividades e iniciati-

A EDUCACIÓN PARA O DESENVOLVEMENTO E A SÚA PRAXE DESDE A ApS

A METODOLOXÍA DE APRENDIZAXE-SERVIZO NA FACULDADE DE EDUCACIÓN E DEPORTE DA UNIVERSIDADE DE CABO VERDE

PROXECTOS ApS

EDUCACIÓN EN CONTEXTOS COMUNITARIOS MULTICULTURAIS

LABORATORIO MULTIDISCIPLINAR DE APOIO Á INCLUSIÓN

MECANISMOS DE PREVENCIÓN DA CONTAMINACIÓN DE SOLOS E AUGAS NA COMARCA DE SANTIAGO

MECANISMOS DE PREVENCIÓN DO ACOSO ESCOLAR NOS CENTROS EDUCATIVOS DE EDUCACIÓN BÁSICA DO CONCELLO DE SANTA CATARINA

CONECTANDO APRENDIZAXES: PROXECTO DE INNOVACIÓN PEDAGÓXICA PARA O EMPODERAMENTO DO ALUMNADO E DA COMUNIDADE

PROXECTO LECTOR - ENCONTROS CON PINOCHO

REFERENCIAS

ANEXOS

Aprenizaxe-Servizo e educación para o desenvolvemento *A educación para o desenvolvemento e a súa praxe desde a ApS*

vas de Educación para o Desenvolvemento Sustentable, a saber: impulsar políticas que faciliten a promoción da EpD; transformar as contornas de aprendizaxe para que este sexa significativo e que as institucións educativas se axusten e reforcen os principios e contidos do desenvolvemento; capacitar aos/ás educadores/as, isto é, a súa profesionalización nestes ámbitos; empoderar e mobilizar á mocidade para que adquira un rol proactivo fronte ás cuestións sociais; e, por último, acelerar as accións a nivel local fomentando a cooperación entre as institucións educativas e as comunitarias. O cal motivou tamén pola propia UNESCO (2020) a promoción de recomendacións e planificación para o desenvolvemento de iniciativas de EpD.

Por último, é destacable que non só a ONU e a UNESCO foron as únicas organizacións internacionais con interese pola Educación para o Desenvolvemento, senón que tamén foi tema de estudo para a Organización para a Cooperación e o Desenvolvemento Económico (OCDE, 2023), por exemplo.

Agora ben, a metodoloxía da Aprendizaxe-Servizo móstrase desde as súas formulacións teóricas como unha ferramenta ideal para o deseño e implementación de actividades, proxectos e experiencias de Educación para o Desenvolvemento. Retomando o exposto anteriormente, a ApS consiste en, partindo dunha materia e obxectivos curriculares, desenvolver un programa educativo co que o alumnado resolve unha necesidade detectada nunha comunidade de referencia á vez que traballa os contidos dunha materia dun plan de estudos. Desta formulación despréndense tres axentes interesadas dentro dun programa de ApS: o alumnado; o profesorado e a institución educativa; e a comunidade de referencia (Santos Rego et al., 2021).

A EDUCACIÓN PARA O DESENVOLVEMENTO E A SÚA PRAXE DESDE A ApS

A METODOLOXÍA DE APRENDIZAXE-SERVIZO NA FACULDADE DE EDUCACIÓN E DEPORTE DA UNIVERSIDADE DE CABO VERDE

PROXECTOS ApS

EDUCACIÓN EN CONTEXTOS COMUNITARIOS MULTICULTURAI

LABORATORIO MULTIDISCIPLINAR DE APOIO Á INCLUSIÓN

MECANISMOS DE PREVENCIÓN DA CONTAMINACIÓN DE SOLOS E AUGAS NA COMARCA DE SANTIAGO

MECANISMOS DE PREVENCIÓN DO ACOSO ESCOLAR NOS CENTROS EDUCATIVOS DE EDUCACIÓN BÁSICA DO CONCELLO DE SANTA CATARINA

CONECTANDO APRENDIZAXES: PROXECTO DE INNOVACIÓN PEDAGÓXICA PARA O EMPODERAMENTO DO ALUMNADO E DA COMUNIDADE

PROXECTO LECTOR - ENCONTROS CON PINOCHO

REFERENCIAS

ANEXOS

Aprendizaxe-Servizo e educación para o desenvolvemento *A educación para o desenvolvemento e a súa praxe desde a ApS*

Desde esta primeira definición pódense establecer interrelacións entre a ApS e a EpD, especialmente cos ámbitos de acción prioritarios da UNESCO. En primeiro lugar, sobre a promoción das políticas para a Educación para o Desenvolvemento destácase que, en tanto que a ApS parte dos currículos da educación formal, precisa de institucionalizarse para a súa aplicación, á vez que se converte nunha ferramenta de utilidade para traballar temáticas concretas en distintos niveis administrativos e institucións públicas ou privadas.

Con respecto á renovación dos espazos educativos para lograr unha aprendizaxe significativa e a introdución dos principios do desenvolvemento nas institucións educativas, a ApS ten como vantaxe metodolóxica o seu principio de aprender facendo, o que dota de maior percorrido e significación á aprendizaxe. Isto é, ao basear-

se na aplicación práctica dos contidos curriculares nunha situación real, optimiza a interiorización e comprensión dos coñecementos. Así mesmo, ao ser parte dos currículos oficiais serve para incluír neles temáticas concretas como a educación para o desenvolvemento, reforzándoa e promovéndoa.

Igualmente, esta metodoloxía preséntase como un ámbito de profesionalización e de especialización para os/as educadores/as, en tanto que o deseño e aplicación dun destes proxectos require da adquisición e posta en práctica de competencias como a detección de necesidades sociais, o deseño curricular, a capacidade de comunicación continua entre as partes involucradas, a transmisión de coñecementos ou promover a motivación do alumnado entre outras.

Pasando ao alumnado, a ApS empodera e mobiliza á mocidade nun rol proactivo con respecto ás cuestións sociais nunha dobre vertente. En primeiro lugar, desde o punto de vista persoal e ético, pois estas experiencias, ao partir sempre dunha necesidade social concreta detectada no seu contexto próximo, promoven a responsabilidade social cos asuntos públicos que afectan a unha comunidade. E, igualmente, axuda a desenvolver un rol proactivo fronte ás problemáticas sociais para detectalas e desenvolver medios para satisfacelas (Lotti e Betti, 2019). En segundo lugar, a ApS tamén é unha metodoloxía que salienta o desenvolvemento profesional ao aplicarse nos niveis superiores da educación porque, ao radicar nos contidos curriculares das materias, promove a profesionalización do alumnado para que fagan uso dos seus coñecementos e habilidades en contextos reais. Ou, noutras palabras, a ApS supón o desenvolvemento de competencias prácticas que ligan os fundamentos teóricos das materias e os perfís profesionais a ámbitos de aplicación concretos.

A EDUCACIÓN PARA O DESENVOLVEMENTO E A SÚA PRAXE DESDE A ApS

A METODOLOXÍA DE APRENDIZAXE- SERVIZO NA FACULDADE DE EDUCACIÓN E DEPORTE DA UNIVERSIDADE DE CABO VERDE

PROXECTOS ApS

**EDUCACIÓN EN CONTEXTOS
COMUNITARIOS MULTICULTURAI**

**LABORATORIO MULTIDISCIPLINAR
DE APOIO Á INCLUSIÓN**

**MECANISMOS DE PREVENCIÓN
DA CONTAMINACIÓN DE SOLOS
E AUGAS NA COMARCA
DE SANTIAGO**

**MECANISMOS DE PREVENCIÓN
DO ACOSO ESCOLAR NOS
CENTROS EDUCATIVOS DE
EDUCACIÓN BÁSICA DO CONCELLO
DE SANTA CATARINA**

**CONECTANDO APRENDIZAXES:
PROXECTO DE INNOVACIÓN
PEDAGÓXICA PARA O
EMPODERAMENTO DO ALUMNADO
E DA COMUNIDADE**

**PROXECTO LECTOR -
ENCUNTROS CON PINOCHO**

REFERENCIAS

ANEXOS

Aprendizaxe-Servizo e educación para o desenvolvemento
A educación para o desenvolvemento e a súa praxe desde a ApS

De igual maneira, a ApS tamén promove a acción local, posto que mediante a detección de necesidades sociais que afectan a unha comunidade de referencia, concrétase nunha acción planificada para contribuír á mellora da vida local. Sendo así que o seu principal medio para o desenvolvemento local é a cooperación entre distintas institucións educativas, por unha banda, e institucións comunitarias e da sociedade civil, pola outra. Evidentemente, esta cooperación require do establecemento de relacións baseada nos principios da reciprocidade, establecendo canles de comunicación fluídos coas necesidades detectadas, as accións emprendidas e os resultados alcanzados en pos do desenvolvemento local, sen obviar o impacto destes programas en problemáticas globais.

**A EDUCACIÓN PARA
O DESENVOLVEMENTO
E A SÚA PRAXE DESDE A ApS**

**A METODOLOXÍA DE APRENDIZAXE-
SERVIZO NA FACULTADE
DE EDUCACIÓN E DEPORTE
DA UNIVERSIDADE DE CABO VERDE**

PROXECTOS ApS

**EDUCACIÓN EN CONTEXTOS
COMUNITARIOS MULTICULTURAIIS**

**LABORATORIO MULTIDISCIPLINAR
DE APOIO Á INCLUSIÓN**

**MECANISMOS DE PREVENCIÓN
DA CONTAMINACIÓN DE SOLOS
E AUGAS NA COMARCA
DE SANTIAGO**

**MECANISMOS DE PREVENCIÓN
DO ACOSO ESCOLAR NOS
CENTROS EDUCATIVOS DE
EDUCACIÓN BÁSICA DO CONCELLO
DE SANTA CATARINA**

**CONECTANDO APRENDIZAXES:
PROXECTO DE INNOVACIÓN
PEDAGÓXICA PARA O
EMPODERAMENTO DO ALUMNADO
E DA COMUNIDADE**

**PROXECTO LECTOR -
ENCUNTROS CON PINOCHO**

REFERENCIAS

ANEXOS

A metodoloxía de Aprendizaxe-Servizo na Facultade de Educación e Deporte da Universidade de Cabo Verde

Aleida Furtado, Ido Carvalho
Universidade de Cabo Verde

**A EDUCACIÓN PARA
O DESENVOLVEMENTO
E A SÚA PRAXE DESDE A ApS**

**A METODOLOXÍA DE APRENDIZAXE-
SERVIZO NA FACULDADE
DE EDUCACIÓN E DEPORTE
DA UNIVERSIDADE DE CABO VERDE**

PROXECTOS ApS

**EDUCACIÓN EN CONTEXTOS
COMUNITARIOS MULTICULTURAI**

**LABORATORIO MULTIDISCIPLINAR
DE APOIO Á INCLUSIÓN**

**MECANISMOS DE PREVENCIÓN
DA CONTAMINACIÓN DE SOLOS
E AUGAS NA COMARCA
DE SANTIAGO**

**MECANISMOS DE PREVENCIÓN
DO ACOSO ESCOLAR NOS
CENTROS EDUCATIVOS DE
EDUCACIÓN BÁSICA DO CONCELLO
DE SANTA CATARINA**

**CONECTANDO APRENDIZAXES:
PROXECTO DE INNOVACIÓN
PEDAGÓXICA PARA O
EMPODERAMENTO DO ALUMNADO
E DA COMUNIDADE**

**PROXECTO LECTOR -
ENCUNTROS CON PINOCHO**

REFERENCIAS

ANEXOS

Aprendizaxe-Servizo e educación para o desenvolvemento

A metodoloxía de Aprendizaxe-Servizo na Facultade de Educación e Deporte da Universidade de Cabo Verde

A Aprendizaxe-Servizo (Service-Learning) é unha metodoloxía que ten destacado nos últimos anos como unha ferramenta esencial que une a aprendizaxe académica e a práctica de servizos comunitarios, promovendo un desenvolvemento integral dos/as estudantes. Na Universidade de Cabo Verde, especialmente na Facultade de Educación e Deporte, esta metodoloxía presenta potencialidades estratéxicas para aproximar a Academia á comunidade, fortalecendo o compromiso social e preparando ao alumnado para actuaren como cidadáns/dás críticos/as, conscientes e suxeitos transformadores das prácticas sociais. O obxectivo deste texto, que comeza cunha breve definición de ApS, é subliñar a importancia da Aprendizaxe-Servizo (ApS) no contexto universitario, destacando as súas vantaxes pedagóxicas e sociais, e como pode ser aplicada na formación dos futuros educadores e profesionais de educación e deporte.

A Aprendizaxe-Servizo é definida como «unha pedagogía que integra o servizo comunitario coa aprendizaxe académica, promovendo a reflexión e o compromiso cívico dos estudantes» (Jacoby, 1996, p. 5). Esta metodoloxía busca combinar o coñecemento teórico coa práctica, ofrecendo aos/ás alumnos/as a oportunidade de aplicar os conceptos adquiridos na aula de clase en contextos reais, a través da participación en proxectos que benefician a comunidade. Segundo Santos Rego et al. (2015), a Aprendizaxe-Servizo vincula nun único proxecto a aprendizaxe, o currículo e o servizo, de tal maneira que se beneficia o/a propio/a alumno/a no exercicio da acción social. A ApS, segundo Bringle e Hatcher (1995), crea unha conexión significativa entre o servizo realizado polo estudiantado e os contidos curriculares, posibilitando unha aprendizaxe experiencial que vai alén da mera absorción de información.

Esta metodoloxía diferénciase doutras prácticas pedagóxicas ao combinar intencionalmente obxectivos de aprendizaxe con actividades de impacto social, promovendo unha formación máis holística dos/as estudantes, preparándoos/as tanto para a vida profesional como para unha cidadanía activa.

A relevancia da ApS para a Facultade de Educación e Deporte

Posicionándose como unha institución cuxo propósito de primeira orde é o de promover transformacións que van ao encontro das demandas sociais asumidas polo Estado, a Universidade de Cabo Verde, particularmente a Facultade de Educación e Deporte, pode, en gran medida, cumprir este desexo coa aplicación da metodoloxía de Aprendizaxe-Servizo. Cabo Verde é un país con necesidades sociais complexas e diversificadas. Por conseguinte, dispón de contextos propicios para a implementación de proxectos que impactan directamente nas comunidades. Nun contexto onde hai necesidade de promover unha educación máis inclusiva e de mellorar as condicións educativas, deportivas e de saúde, os/as estudantes da Facultade de Educación e Deporte poden aplicar os coñecementos adquiridos nas aulas en proxectos que beneficien a comunidade e, a partir desta experiencia práctica, recoller subsidios para enriquecer os propios planos de estudos.

Freire (1970), un dos principais defensores da educación transformadora, suxire que a educación debe ser contextualizada e integrada ás realidades sociais do alumnado, destacando que a aprendizaxe significativa ocorre cando os/as estudantes son desafiados a resolver problemas concretos. Amílcar Cabral¹ enfatizou innumerables veces na importancia de pensar a nosa realidade coas «nosas propias cabezas» e cos pés fincados no chan. Ao seguir eses principios, a Aprendizaxe-Servizo contribúe para que os/as alumnos/as da Facultade de Educación e Deporte non só dominen conceptos

teóricos, senón que tamén se tornen protagonistas de mudanzas nas súas comunidades e así concibiren estratexias e ferramentas innovadoras nas súas prácticas pedagóxicas transformadoras.

Segundo Eyler e Giles (1999), «os estudantes que participan en programas de Aprendizaxe-Servizo presentan unha comprensión máis profunda dos contidos académicos e desenvolven un senso de responsabilidade social» (p. 35). Para os/as futuros educadores/as, esta metodoloxía permite que eles proben a práctica pedagóxica en contextos reais, como escolas ou proxectos comunitarios, proporcionando unha formación máis completa e significativa. No campo do deporte, a ApS ofrece oportunidades para que o alumnado actúe en iniciativas que envolvan a promoción da saúde, inclusión social e desenvolvemento comunitario a través de actividades físicas.

Beneficios da Aprendizaxe-Servizo para a Facultade de Educación e Deporte

A metodoloxía de Aprendizaxe-Servizo trae moitos beneficios tanto para os/as estudantes como para a comunidade. De acordo con Butin (2010), «a Aprendizaxe-Servizo transforma a educación ao integrar a práctica coa teoría, resultando nunha experiencia educativa máis rica e significativa» (p. 23). Para os/as estudantes da Facultade de Educación e Deporte, esa metodoloxía posibilita o desenvolvemento de habilidades interpersoais e profesionais que son difíciles de adquirir só a través de clases teóricas.

¹ Líder da independencia da Guine Bissau e Cabo Verde.

A EDUCACIÓN PARA O DESENVOLVEMENTO E A SÚA PRAXE DESDE A ApS

A METODOLOXÍA DE APRENDIZAXE-SERVIZO NA FACULDADE DE EDUCACIÓN E DEPORTE DA UNIVERSIDADE DE CABO VERDE

PROXECTOS ApS

EDUCACIÓN EN CONTEXTOS COMUNITARIOS MULTICULTURAIIS

LABORATORIO MULTIDISCIPLINAR DE APOIO Á INCLUSIÓN

MECANISMOS DE PREVENCIÓN DA CONTAMINACIÓN DE SOLOS E AUGAS NA COMARCA DE SANTIAGO

MECANISMOS DE PREVENCIÓN DO ACOSO ESCOLAR NOS CENTROS EDUCATIVOS DE EDUCACIÓN BÁSICA DO CONCELLO DE SANTA CATARINA

CONECTANDO APRENDIZAXES: PROXECTO DE INNOVACIÓN PEDAGÓXICA PARA O EMPODERAMENTO DO ALUMNADO E DA COMUNIDADE

PROXECTO LECTOR - ENCONTROS CON PINOCHO

REFERENCIAS

ANEXOS

Aprendizaxe-Servizo e educación para o desenvolvemento

A metodoloxía de Aprendizaxe-Servizo na Facultade de Educación e Deporte da Universidade de Cabo Verde

Pedagóxica: A metodoloxía promove a aprendizaxe activa, na que os/as estudantes poden integrar teoría e práctica de forma máis eficaz. Eyler e Giles (1999) apuntan que «a Aprendizaxe-Servizo mellora a retención de contido académico, pois os estudantes non só memorizan a teoría, senón que a viven en situacións prácticas» (p. 15). Esa cuestión é tamén destacada polos autores Santos Rego et al. (2015), que definen a Aprendizaxe-Servizo como unha metodoloxía que permite traballar contidos de forma global e interdisciplinar, potenciando competencias transversais. Iso é particularmente relevante en cursos como Educación e Deporte, onde a aplicación práctica de conceptos pedagóxicos e físicos é esencial.

Cívico e social: Santos Rego, Lorenzo, e Mella (2020) defenden que «unha das principais aprendizaxes que se pode derivar da ApS é aquel que se produce en termos de desenvolvemento cívico e social, o cal non é estraño por canto trátase dunha metodoloxía que compromete aos estudantes en experiencias e accións con proxección comunitaria.» (p.113) Os/as estudantes teñen a oportunidade de traballar en escolas, comunidades deportivas e outras institucións, promovendo a melloría da calidade educativa e deportiva no país. Por tanto, a ApS fortalece o vínculo entre a universidade e a comunidade. Como suxiren Jacoby (2015) e Butin (2010), esa metodoloxía fomenta a responsabilidade cívica e o compromiso coa transformación social, elementos esenciais para a formación de profesionais que entendan o seu papel na construción dunha sociedade máis xusta e inclusiva. Neste senso, é importante destacar que as entidades sociais teñen un papel preponderante nesta metodoloxía. Como afirman os autores Santos Rego et al. (2015) «As entidades sociais preséntanse inequivocamente como axentes e espazos propiamente educativos, ocupándose en moitas ocasións de reforzar eses contidos que na escola parecen non poucas veces descafeinados ou ben tratando de satisfacer outras necesidades, sociais ou culturais, abarcando ese ámbito denominado «educación non formal.» (p.41).

Persoal: Os/as estudantes desenvolven habilidades persoais como liderado, traballo en equipo e empatía, fundamentais para o éxito profesional. Mitchell (2008) destaca que «a Aprendizaxe-Servizo crítica incentiva aos estudantes a reflexionar profundamente sobre o impacto das súas accións na comunidade, promovendo unha visión máis ética e responsable do exercicio profesional» (p. 55). «A reflexión é un compoñente esencial da Aprendizaxe-Servizo, pois

A EDUCACIÓN PARA O DESENVOLVEMENTO E A SÚA PRAXE DESDE A ApS

A METODOLOXÍA DE APRENDIZAXE-SERVIZO NA FACULTADE DE EDUCACIÓN E DEPORTE DA UNIVERSIDADE DE CABO VERDE

PROXECTOS ApS

EDUCACIÓN EN CONTEXTOS COMUNITARIOS MULTICULTURAI

LABORATORIO MULTIDISCIPLINAR DE APOIO Á INCLUSIÓN

MECANISMOS DE PREVENCIÓN DA CONTAMINACIÓN DE SOLOS E AUGAS NA COMARCA DE SANTIAGO

MECANISMOS DE PREVENCIÓN DO ACOSO ESCOLAR NOS CENTROS EDUCATIVOS DE EDUCACIÓN BÁSICA DO CONCELLO DE SANTA CATARINA

CONECTANDO APRENDIZAXES: PROXECTO DE INNOVACIÓN PEDAGÓXICA PARA O EMPODERAMENTO DO ALUMNADO E DA COMUNIDADE

PROXECTO LECTOR - ENCONTROS CON PINOCHO

REFERENCIAS

ANEXOS

Aprendizaxe-Servizo e educación para o desenvolvemento

A metodoloxía de Aprendizaxe-Servizo na Facultade de Educación e Deporte da Universidade de Cabo Verde

permite aos estudantes facer conexións entre a experiencia práctica e os contidos académicos» (Eyler et al, 1996, p. 28). Ese proceso reflexivo é particularmente relevante para a formación de educadores e profesionais da educación e do deporte, que precisan desenvolver unha visión crítica e reflexiva sobre súas prácticas. O/a alumno/a en tanto que futuro suxeito de transformación da súa comunidade educativa comprenderá, mediante o adestramento en ApS, que tan complexo é o contexto social en que se encontra inserido e desenvolverá habilidades e competencias fundamentais para o exercicio da docencia actualmente.

Integración da ApS nos currículos da Facultade

Para que a Aprendizaxe-Servizo sexa eficaz, é fundamental que ela estea integrada no currículo de forma estruturada. Iso significa que os proxectos de ApS deben ser planeados en conxunto cos contidos académicos e avaliados con base en criterios claros. Segundo Furco (1996), «a Aprendizaxe-Servizo só se torna unha práctica pedagóxica eficaz cando ten unha verdadeira integración entre o servizo e o aprendido, onde ambos se reforzan mutuamente» (p. 9).

Na Facultade de Educación e Deporte, iso pode ser feito a través de colaboracións con escolas, organizacións non-gubernamentais (ONGs) e outras institucións comunitarias. O estudiantado pode ser involucrado en actividades como titor/a de alumnado con dificultades de aprendizaxe, promoción de actividades físicas en comunidades vulnerables, ou desenvolvemento de proxectos de inclusión social por medio do deporte. Esas experiencias non só enriquecen a formación académica dos/as alumnos/as, tamén contribúen para o desenvolvemento da comunidade local. Esas experiencias producirán *outputs* esenciais para a melloría dos planos de estudos dos varios cursos da facultade, como a recolla de subsidios para desenvolvemento de programas de formación de curta duración visando perfeccionar as competencias profesionais, técnicas, cívicas do profesorado en exercicio, permitindo así que a facultade materialice un dos seus propósitos relacionados coa formación continua e reforzo de competencias.

PROXECTOS ApS

**EDUCACIÓN EN CONTEXTOS
COMUNITARIOS MULTICULTURAI**

**LABORATORIO MULTIDISCIPLINAR
DE APOIO Á INCLUSIÓN**

**MECANISMOS DE PREVENCIÓN
DA CONTAMINACIÓN DE SOLOS
E AUGAS NA COMARCA
DE SANTIAGO**

**MECANISMOS DE PREVENCIÓN
DO ACOSO ESCOLAR NOS
CENTROS EDUCATIVOS DE
EDUCACIÓN BÁSICA DO CONCELLO
DE SANTA CATARINA**

**CONECTANDO APRENDIZAXES:
PROXECTO DE INNOVACIÓN
PEDAGÓXICA PARA O
EMPODERAMENTO DO ALUMNADO
E DA COMUNIDADE**

**PROXECTO LECTOR -
ENCUNTROS CON PINOCHO**

REFERENCIAS

ANEXOS

Aprendizaxe-Servizo e educación para o desenvolvemento

A metodoloxía de Aprendizaxe-Servizo na Facultade de Educación e Deporte da Universidade de Cabo Verde

Beneficios e oportunidades

A Aprendizaxe-Servizo tamén trae beneficios significativos para a comunidade. Os proxectos de ApS permiten que as institucións comunitarias reciban apoio cualificado, ao mesmo tempo que os/as estudantes gañan experiencia práctica. A comunidade se torna un socio activo no proceso educativo, e os proxectos desenvolvidos poden ter un impacto positivo e duradeiro. Segundo Freire (1996), «a educación debe ser unha práctica de liberdade, onde o coñecemento é construído de forma colaborativa entre educadores e educandos, nun diálogo continuo coa realidade social» (p. 45).

A pesar dos moitos beneficios, a implementación da Aprendizaxe-Servizo tamén afronta desafíos. O principal deles é a necesidade dunha estrutura ben definida para que os proxectos sexan integrados de forma adecuada no currículo académico. Iso require a formación de relacións sólidas coa comunidade e unha planificación minuciosa das actividades. Como alertan Furco e Holland (2004), «a eficacia da Aprendizaxe-Servizo depende dunha colaboración robusta entre as institucións de ensino e as organizacións comunitarias» (p. 30).

Por outro lado, eses desafíos tamén abren oportunidades para a Facultade de Educación e Deporte, desenvolvendo programas innovadores e pioneiros. A implementación ben levada da Aprendizaxe-Servizo pode transformar a universidade nun centro de referencia na formación de profesionais comprometidos coas necesidades da sociedade caboverdiana. Complementariamente, promoverá un maior e mellor compromiso entre a comunidade e a universidade na procura de respostas aos complexos e diversos problemas que o

país no seu todo enfrenta no seu camiño de desenvolvemento económico, social, ambiental e cívico.

Algunhas consideracións finais

A implementación da metodoloxía de Aprendizaxe-Servizo na Universidade de Cabo Verde, especialmente na Facultade de Educación e Deporte, é unha oportunidade valiosa para fortalecer a formación académica e social dos/as estudantes e preparar aos

**A EDUCACIÓN PARA
O DESENVOLVEMENTO
E A SÚA PRAXE DESDE A ApS**

**A METODOLOXÍA DE APRENDIZAXE-
SERVIZO NA FACULTADE
DE EDUCACIÓN E DEPORTE
DA UNIVERSIDADE DE CABO VERDE**

PROXECTOS ApS

**EDUCACIÓN EN CONTEXTOS
COMUNITARIOS MULTICULTURAI**

**LABORATORIO MULTIDISCIPLINAR
DE APOIO Á INCLUSIÓN**

**MECANISMOS DE PREVENCIÓN
DA CONTAMINACIÓN DE SOLOS
E AUGAS NA COMARCA
DE SANTIAGO**

**MECANISMOS DE PREVENCIÓN
DO ACOSO ESCOLAR NOS
CENTROS EDUCATIVOS DE
EDUCACIÓN BÁSICA DO CONCELLO
DE SANTA CATARINA**

**CONECTANDO APRENDIZAXES:
PROXECTO DE INNOVACIÓN
PEDAGÓXICA PARA O
EMPODERAMENTO DO ALUMNADO
E DA COMUNIDADE**

**PROXECTO LECTOR -
ENCUNTROS CON PINOCHO**

REFERENCIAS

ANEXOS

Aprendizaxe-Servizo e educación para o desenvolvemento

A metodoloxía de Aprendizaxe-Servizo na Facultade de Educación e Deporte da Universidade de Cabo Verde

docentes con metodoloxías activas para as novas demandas sociais. Ao integrar o coñecemento teórico co servizo comunitario, os/as alumnos/as tórnanse protagonistas do proceso de ensino-aprendizaxe, contribuíndo directamente para o desenvolvemento de súas comunidades. Como afirman Bringle e Hatcher (2009), «a Aprendizaxe-Servizo crea unha ponte entre o coñecemento académico e a acción social, capacitando aos estudantes a marcar a diferenza no mundo» (p. 115).

Por tanto, é crucial que a Facultade de Educación e Deporte adopte estratexias que promovan a Aprendizaxe-Servizo como unha metodoloxía central nos seus currículos, garantindo que os/as futuros/as profesionais estean preparados/as para afrontar os desafíos educativos e sociais de Cabo Verde con competencia, empatía e responsabilidade.

A EDUCACIÓN PARA
O DESENVOLVEMENTO
E A SÚA PRAXE DESDE A APS

A METODOLOXÍA DE APRENDIZAXE-
SERVIZO NA FACULTADE
DE EDUCACIÓN E DEPORTE
DA UNIVERSIDADE DE CABO VERDE

PROXECTOS ApS

EDUCACIÓN EN CONTEXTOS
COMUNITARIOS MULTICULTURAI

LABORATORIO MULTIDISCIPLINAR
DE APOIO Á INCLUSIÓN

MECANISMOS DE PREVENCIÓN
DA CONTAMINACIÓN DE SOLOS
E AUGAS NA COMARCA
DE SANTIAGO

MECANISMOS DE PREVENCIÓN
DO ACOSO ESCOLAR NOS
CENTROS EDUCATIVOS DE
EDUCACIÓN BÁSICA DO CONCELLO
DE SANTA CATARINA

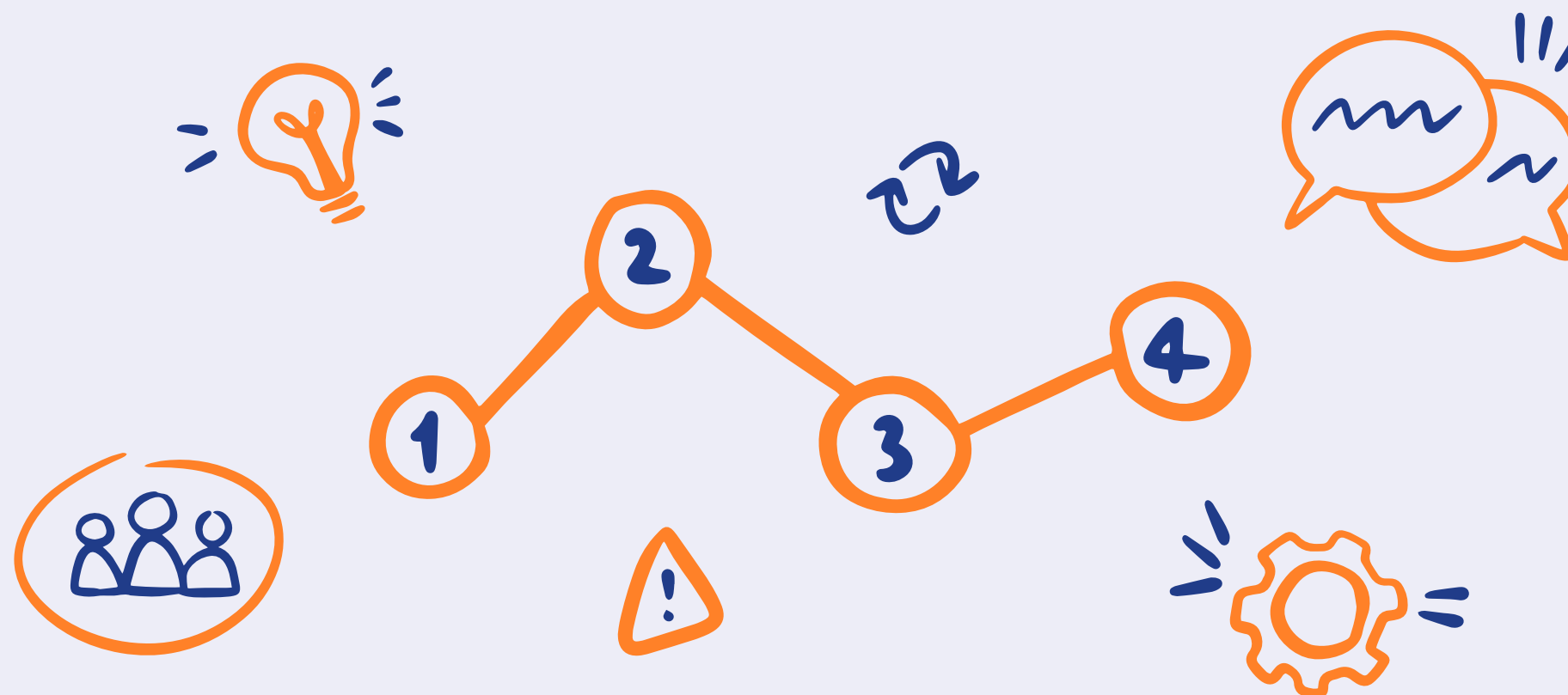
CONECTANDO APRENDIZAXES:
PROXECTO DE INNOVACIÓN
PEDAGÓXICA PARA O
EMPODERAMENTO DO ALUMNADO
E DA COMUNIDADE

PROXECTO LECTOR -
ENCUNTROS CON PINOCHO

REFERENCIAS

ANEXOS

Proxectos ApS

**A EDUCACIÓN PARA
O DESENVOLVEMENTO
E A SÚA PRAXE DESDE A ApS**

**A METODOLOXÍA DE APRENDIZAXE-
SERVIZO NA FACULDADE
DE EDUCACIÓN E DEPORTE
DA UNIVERSIDADE DE CABO VERDE**

PROXECTOS ApS

**EDUCACIÓN EN CONTEXTOS
COMUNITARIOS MULTICULTURAI**

**LABORATORIO MULTIDISCIPLINAR
DE APOIO Á INCLUSIÓN**

**MECANISMOS DE PREVENCIÓN
DA CONTAMINACIÓN DE SOLOS
E AUGAS NA COMARCA
DE SANTIAGO**

**MECANISMOS DE PREVENCIÓN
DO ACOSO ESCOLAR NOS
CENTROS EDUCATIVOS DE
EDUCACIÓN BÁSICA DO CONCELLO
DE SANTA CATARINA**

**CONECTANDO APRENDIZAXES:
PROXECTO DE INNOVACIÓN
PEDAGÓXICA PARA O
EMPODERAMENTO DO ALUMNADO
E DA COMUNIDADE**

**PROXECTO LECTOR -
ENCUNTROS CON PINOCHO**

REFERENCIAS

ANEXOS

Arlindo Mendes Vieira

Educación en contextos comunitarios multiculturais

**A EDUCACIÓN PARA
O DESENVOLVEMENTO
E A SÚA PRAXE DESDE A ApS**

**A METODOLOXÍA DE APRENDIZAXE-
SERVIZO NA FACULDADE
DE EDUCACIÓN E DEPORTE
DA UNIVERSIDADE DE CABO VERDE**

PROXECTOS ApS

**EDUCACIÓN EN CONTEXTOS
COMUNITARIOS MULTICULTURAI**

**LABORATORIO MULTIDISCIPLINAR
DE APOIO Á INCLUSIÓN**

**MECANISMOS DE PREVENCIÓN
DA CONTAMINACIÓN DE SOLOS
E AUGAS NA COMARCA
DE SANTIAGO**

**MECANISMOS DE PREVENCIÓN
DO ACOSO ESCOLAR NOS
CENTROS EDUCATIVOS DE
EDUCACIÓN BÁSICA DO CONCELLO
DE SANTA CATARINA**

**CONECTANDO APRENDIZAXES:
PROXECTO DE INNOVACIÓN
PEDAGÓXICA PARA O
EMPODERAMENTO DO ALUMNADO
E DA COMUNIDADE**

**PROXECTO LECTOR -
ENCUNTROS CON PINOCHO**

REFERENCIAS

ANEXOS

Aprendizaxe-Servizo e educación para o desenvolvemento
Proxectos ApS - Educación en contextos comunitarios multiculturais

Informacións xerais

Nome do proxecto:

Educación en contextos comunitarios multiculturais

Profesor coordinador:

Arlindo Mendes Vieira

Titulacións:

Ciencias da Educación – Educación Social

Materia:

Educación en Contextos Comunitarios Multiculturais

Entidades/socios comunitarios:

Asociacións Comunitarias, Forzas Armadas, Cámaras Municipais,
Establecementos Comerciais

Período de desenvolvemento:

De marzo a xullo de 2024

Descrición do servizo comunitario

1. Obxectivo global do proxecto. Describir, de forma xeral, en que consistirá o servizo e onde xorde a necesidade de realización da actividade.

O proxecto Educación en Contextos Comunitarios e Multiculturais foi deseñado para constituír un espazo de debate e problematización de prácticas que aporten coñecemento, comprensión e mellora no ámbito e desenvolvemento da educación multicultural nas comunidades. O obxectivo é adoptar enfoques educativos multiculturais, así como o desenvolvemento da capacidade de análise crítica relacionada coa área da educación multicultural, a diversidade social e cultural presente en Cabo Verde, a comprensión teórico-práctica dos procesos de constitución de identidade individual e colectiva, con énfase na educación comunitaria multicultural. En concreto, buscouse promover o diálogo intercultural, reducindo estereotipos, prexuízos e discriminacións, celebrando a diversidade, a empatía e a compaixón nun ambiente institucional saudable, promovendo a participación activa do colectivo minoritario.

2. Explique as fases do proxecto, ou as actividades específicas que o alumnado realizará durante o servizo.

O proxecto desenvólvese ao longo de tres fases diferenciadas: Na primeira fase deseñaron un plan de acción sobre Educación en Contextos Comunitarios Multiculturais con foco na Comunidade; nunha

segunda fase, elaboraron un Plan de Formación do Profesorado sobre Multiculturalidade dirixido ao profesorado da Comunidade Educativa; nunha terceira fase, realizaron actividades sobre multiculturalidade con alumnado da comunidade.

**A EDUCACIÓN PARA
O DESENVOLVEMENTO
E A SÚA PRAXE DESDE A ApS**

**A METODOLOXÍA DE APRENDIZAXE-
SERVIZO NA FACULDADE
DE EDUCACIÓN E DEPORTE
DA UNIVERSIDADE DE CABO VERDE**

PROXECTOS ApS

**EDUCACIÓN EN CONTEXTOS
COMUNITARIOS MULTICULTURAIIS**

**LABORATORIO MULTIDISCIPLINAR
DE APOIO Á INCLUSIÓN**

**MECANISMOS DE PREVENCIÓN
DA CONTAMINACIÓN DE SOLOS
E AUGAS NA COMARCA
DE SANTIAGO**

**MECANISMOS DE PREVENCIÓN
DO ACOSO ESCOLAR NOS
CENTROS EDUCATIVOS DE
EDUCACIÓN BÁSICA DO CONCELLO
DE SANTA CATARINA**

**CONECTANDO APRENDIZAXES:
PROXECTO DE INNOVACIÓN
PEDAGÓXICA PARA O
EMPODERAMENTO DO ALUMNADO
E DA COMUNIDADE**

**PROXECTO LECTOR -
ENCUNTROS CON PINOCHO**

REFERENCIAS

ANEXOS

Aprendizaxe-Servizo e educación para o desenvolvemento
Proxectos ApS - Educación en contextos comunitarios multiculturais

3. Especifique que responsabilidades terá o alumnado, se é o caso (por exemplo: participa activamente no deseño do proxecto; encárgase da organización das actividades; mantén un contacto activo coa comunidade; ten que manterse ao día ou xestionar algún tipo de información...).

- › Participación no deseño do proxecto.
- › Identificación da comunidade destinataria do proxecto.
- › Elaboración de plans de acción para o profesorado e a comunidade educativa.
- › Preparación de actividades multiculturais para o alumnado;
- › Implantación dun plan de intervención.
- › Recollida de recursos.
- › Elaboración de carta (invitación e presentación).

As aprendizaxes extraídas

4. Explique como se relacionará o servizo realizado cos contidos que terán que aprender na(s) materia(s).

Todo está relacionado, xa que os contidos administrados na unidade curricular na aula cumpren os obxectivos do proxecto. O alumnado demostrou no servizo que dominaba os contidos e que eran capaces de combinar teoría e práctica.

5. Describa as actividades de preparación nas que se debe implicar ao alumnado antes do servizo (por exemplo: sesións informativas sobre os fundamentos da metodoloxía ApS, formación específica para a realización do servizo ou información sobre a entidade).

- › Lectura e análise de textos.
- › Peches.
- › Buscas gratuítas sobre o tema.
- › Presentación de seminarios.

6. Competencias (máximo 5) que serán máis traballadas no desenvolvemento do proxecto.

- › Capacidade de planificación, coordinación e organización.
- › Capacidade para a toma de decisións.
- › Capacidade de iniciativa.
- › Capacidade para presentar en público produtos, ideas, informes...
- › Capacidade de traballo en equipo.

A reflexión

7. Con quen se realizará a reflexión? (con todo o alumnado, co grupo de traballo de ApS, coa comunidade,...).

- Alumnado.
- Profesorado.
- Comunidade educativa.

8. En que momento/s se realizará a reflexión?

- Ao finalizar o proxecto.

9. Cara onde se orientarán as sesións de reflexión? (por exemplo: compartir sensacións sobre o servizo; relacionar o servizo cos contidos da materia/curso/titulación; analizar os problemas da comunidade/entidade; analizar a calidade do servizo...).

- Relacionar o servizo cos contidos da materia/curso.
- Analizar as aprendizaxes.

A avaliación

10. Como se realizará o seguemento do servizo que levará a cabo o alumnado?

A través de contactos coa escola e visitas regulares á Asociación.

11. Quen serán os participantes na avaliación? (entidade, destinatarios do servizo, docentes, alumnado...).

Alumnado e profesorado.

12. Que instrumentos e mecanismos se empregarán para avaliar ao alumnado participante no proxecto? (portafolios, exámenes, traballos...).

- Traballos (proxectos/plans de acción).
- Participación no proxecto (participación nas actividades).

**A EDUCACIÓN PARA
O DESENVOLVEMENTO
E A SÚA PRAXE DESDE A ApS**

**A METODOLOXÍA DE APRENDIZAXE-
SERVIZO NA FACULDADE
DE EDUCACIÓN E DEPORTE
DA UNIVERSIDADE DE CABO VERDE**

PROXECTOS ApS

**EDUCACIÓN EN CONTEXTOS
COMUNITARIOS MULTICULTURAI**

**LABORATORIO MULTIDISCIPLINAR
DE APOIO Á INCLUSIÓN**

**MECANISMOS DE PREVENCIÓN
DA CONTAMINACIÓN DE SOLOS
E AUGAS NA COMARCA
DE SANTIAGO**

**MECANISMOS DE PREVENCIÓN
DO ACOSO ESCOLAR NOS
CENTROS EDUCATIVOS DE
EDUCACIÓN BÁSICA DO CONCELLO
DE SANTA CATARINA**

**CONECTANDO APRENDIZAXES:
PROXECTO DE INNOVACIÓN
PEDAGÓXICA PARA O
EMPODERAMENTO DO ALUMNADO
E DA COMUNIDADE**

**PROXECTO LECTOR -
ENCUNTROS CON PINOCHO**

REFERENCIAS

ANEXOS

Aprendizaxe-Servizo e educación para o desenvolvemento
Proxectos ApS - Educación en contextos comunitarios multiculturais

13. Existirá algún tipo de *feedback* a estudantes ou a membros da comunidade?

Tratándose de Aprendizaxe-Servizo para a unidade curricular, o *feedback* será a nota final que avaliará ao alumnado.

14. Obxectivos de Desenvolvemento Sustentable (ODS) nos que o proxecto terá unha maior incidencia (máximo de tres).

Obxectivos de Desenvolvemento Sustentable (ODS)

 <p>5 IGUALDADE DE XÉNERO</p>	Redución das desigualdades
 <p>16 PAZ, XUSTIZA E INSTITUCIÓNS SÓLIDAS</p>	Paz, xustiza e institucións sólidas

**A EDUCACIÓN PARA
O DESENVOLVEMENTO
E A SÚA PRAXE DESDE A ApS**

**A METODOLOXÍA DE APRENDIZAXE-
SERVIZO NA FACULDADE
DE EDUCACIÓN E DEPORTE
DA UNIVERSIDADE DE CABO VERDE**

PROXECTOS ApS

**EDUCACIÓN EN CONTEXTOS
COMUNITARIOS MULTICULTURAIIS**

**LABORATORIO MULTIDISCIPLINAR
DE APOIO Á INCLUSIÓN**

**MECANISMOS DE PREVENCIÓN
DA CONTAMINACIÓN DE SOLOS
E AUGAS NA COMARCA
DE SANTIAGO**

**MECANISMOS DE PREVENCIÓN
DO ACOSO ESCOLAR NOS
CENTROS EDUCATIVOS DE
EDUCACIÓN BÁSICA DO CONCELLO
DE SANTA CATARINA**

**CONECTANDO APRENDIZAXES:
PROXECTO DE INNOVACIÓN
PEDAGÓXICA PARA O
EMPODERAMENTO DO ALUMNADO
E DA COMUNIDADE**

**PROXECTO LECTOR -
ENCUNTROS CON PINOCHO**

REFERENCIAS

ANEXOS

Laboratorio multidisciplinar de apoio á inclusión

Eleutério Afonso

**A EDUCACIÓN PARA
O DESENVOLVEMENTO
E A SÚA PRAXE DESDE A ApS**

**A METODOLOXÍA DE APRENDIZAXE-
SERVIZO NA FACULDADE
DE EDUCACIÓN E DEPORTE
DA UNIVERSIDADE DE CABO VERDE**

PROXECTOS ApS

**EDUCACIÓN EN CONTEXTOS
COMUNITARIOS MULTICULTURAI**

**LABORATORIO MULTIDISCIPLINAR
DE APOIO Á INCLUSIÓN**

**MECANISMOS DE PREVENCIÓN
DA CONTAMINACIÓN DE SOLOS
E AUGAS NA COMARCA
DE SANTIAGO**

**MECANISMOS DE PREVENCIÓN
DO ACOSO ESCOLAR NOS
CENTROS EDUCATIVOS DE
EDUCACIÓN BÁSICA DO CONCELLO
DE SANTA CATARINA**

**CONECTANDO APRENDIZAXES:
PROXECTO DE INNOVACIÓN
PEDAGÓXICA PARA O
EMPODERAMENTO DO ALUMNADO
E DA COMUNIDADE**

**PROXECTO LECTOR -
ENCUNTROS CON PINOCHO**

REFERENCIAS

ANEXOS

Aprendizaxe-Servizo e educación para o desenvolvemento
Proxectos ApS - Laboratorio multidisciplinar de apoio á inclusión

Informacións xerais

Nome do proxecto:

Laboratorio multidisciplinar de apoio á inclusión

Profesor coordinador:

Eleutério Afonso

Profesorado participante:

Augusto Borges
Hulda Costa

Titulación:

Formación de Profesorado

Materia:

Educación Inclusiva

Entidades/socios comunitarios:

EMAEI (equipos de apoio á inclusión) dos concellos de Santiago
Norte (Santa Catarina, S. Lourenço, Tarrafal, S. Miguel, Sta. Cruz)

Período de desenvolvemento:

De febreiro de 2024 a xullo de 2025

Descrición do servizo comunitario

1. Obxectivo global do proxecto. Describir, de forma xeral, en que consistirá o servizo e onde xorde a necesidade de realización da actividade.

O obxectivo do proxecto é axudar ás familias e aos equipos de apoio á inclusión no proceso de diagnóstico e apoio aos nenos e nenas que necesitan apoio educativo especial. O servizo consiste na aplicación de diversas probas diagnósticas de capacidade así como na aplicación de actividades de apoio (segundo as necesidades detectadas) para nenos e nenas con algunha dificultade en canto á inclusión.

2. Explique as fases do proxecto, ou as actividades específicas que o alumnado realizará durante o servizo.

O alumnado practicará o proceso de encadramento das NEE seguindo os seguintes pasos:

- Escollo dos nenos e nenas cubrindo un formulario xustificativo con datos biográficos.
- Aplicación dun guión de anamnese, con varias probas de habilidades.
- Discusión e interpretación de datos en grupos de traballo.
- Selección de actividades segundo as necesidades do alumnado.
- Establecemento dun horario de atención aos neno/as diagnosticados/as.
- Documentación e creación dun expediente individual para os e as menores con rexistros do proceso de apoio; compartir os resultados coa Universidade, os profesores e profesoras dos nenos e nenas e a familia.

3. Especifique que responsabilidades terá o alumnado, se é o caso (por exemplo: participa activamente no deseño do proxecto; encárgase da organización das actividades; mantén un contacto activo coa comunidade; ten que manterse ao día ou xestionar algún tipo de información...).

- Os e as estudantes son os responsables de mobilizar ao neno ou nena ao que apoien.
- Levar o formulario e a carta solicitando colaboración e colaboración coa escola ou institución que acolle ao neno/a.
- Levar a solicitude de autorización á familia.
- Garantir a confidencialidade dos datos recollidos.

- Dar a benvinda ao neno/a e responsabilizarse deles durante as sesións.
- Organización dos datos do proceso.

As aprendizaxes extraídas

4. Explique como se relacionará o servizo realizado cos contidos que terán que aprender na(s) materia(s).

Todos os instrumentos de diagnóstico e actividades de apoio á aprendizaxe forman parte das materias de educación inclusiva, outras vencelladas á cultura e á educación lingüística e matemática dos cursos de formación do profesorado da Facultade de Educación e Deporte.

5. Describa as actividades de preparación nas que se debe implicar ao alumnado antes do servizo (por exemplo: sesións informativas sobre os fundamentos da metodoloxía ApS, formación específica para a realización do servizo ou información sobre a entidade).

Reunión de aclaración sobre como aplicar instrumentos de recollida de datos e apoio (probos de diagnóstico e actividades de apoio).

6. Competencias (máximo 5) que serán máis traballadas no desenvolvemento do proxecto.

- Capacidade de planificación, coordinación e organización.
- Capacidade para a resolución de problemas.
- Capacidade para a toma de decisións.
- Capacidade de liderado (mobilizar a outras persoas).
- Capacidade de iniciativa.

**A EDUCACIÓN PARA
O DESENVOLVEMENTO
E A SÚA PRAXE DESDE A ApS**

**A METODOLOXÍA DE APRENDIZAXE-
SERVIZO NA FACULDADE
DE EDUCACIÓN E DEPORTE
DA UNIVERSIDADE DE CABO VERDE**

PROXECTOS ApS

**EDUCACIÓN EN CONTEXTOS
COMUNITARIOS MULTICULTURAIIS**

**LABORATORIO MULTIDISCIPLINAR
DE APOIO Á INCLUSIÓN**

**MECANISMOS DE PREVENCIÓN
DA CONTAMINACIÓN DE SOLOS
E AUGAS NA COMARCA
DE SANTIAGO**

**MECANISMOS DE PREVENCIÓN
DO ACOSO ESCOLAR NOS
CENTROS EDUCATIVOS DE
EDUCACIÓN BÁSICA DO CONCELLO
DE SANTA CATARINA**

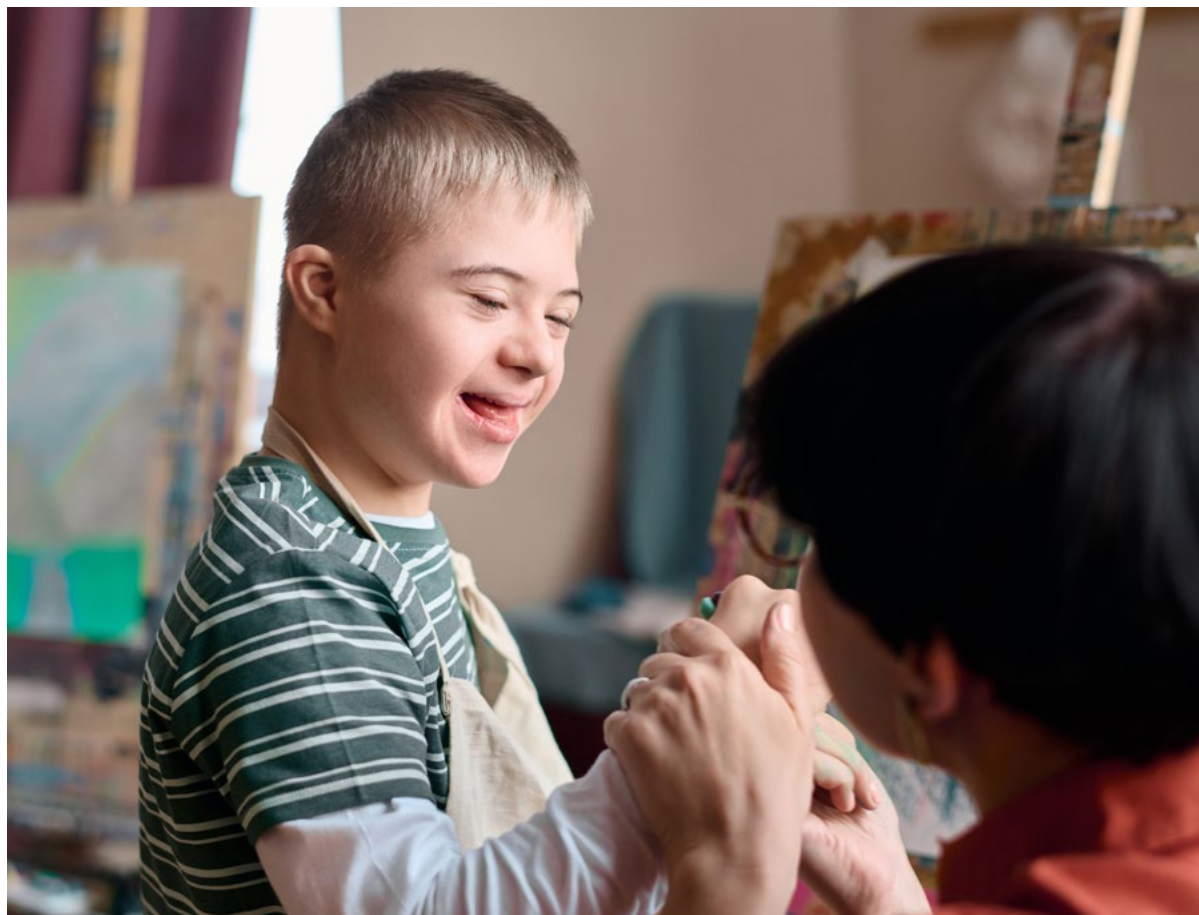
**CONECTANDO APRENDIZAXES:
PROXECTO DE INNOVACIÓN
PEDAGÓXICA PARA O
EMPODERAMENTO DO ALUMNADO
E DA COMUNIDADE**

**PROXECTO LECTOR -
ENCUNTROS CON PINOCHO**

REFERENCIAS

ANEXOS

*Aprendizaxe-Servizo e educación para o desenvolvemento
Proxectos ApS - Laboratorio multidisciplinar de apoio á inclusión*

A reflexión

7. Con quen se realizará a reflexión? (con todo o alumnado, co grupo de traballo de ApS, coa comunidade...).

Os resultados serán compartidos e comentados con profesores/as e compañeiros/as da facultade, profesores/as e familiares do neno ou nena (membros da comunidade extra universitaria).

8. En que momento/s se realizará a reflexión?

As reflexións serán realizadas cada 60 días.

9. Cara onde se orientarán as sesións de reflexión? (por exemplo: compartir sensacións sobre o servizo; relacionar o servizo cos contidos da materia/curso/titulación; analizar os problemas da comunidade/entidade; analizar a calidade do servizo...).

As sesión de reflexión orientanse a compartir sentimentos sobre o servizo e relacionar dito servizo cos contidos da disciplina/curso/titulación, en concreto no contexto da disciplina de educación especial.

Para analizar os problemas da comunidade/entidade, analizar a calidade do servizo e analizar a aprendizaxe, realizaranse reunións na Facultade e na Comunidade (na escola asociada).

A avaliación

10. Como se realizará o seguemento do servizo que levará a cabo o alumnado?

Mediante o seguimento realizado polo profesor da disciplina de educación inclusiva, director deste proxecto, visitando e observando as accións de diagnóstico e apoio.

A EDUCACIÓN PARA O DESENVOLVEMENTO E A SÚA PRAXE DESDE A ApS

A METODOLOXÍA DE APRENDIZAXE-SERVIZO NA FACULDADE DE EDUCACIÓN E DEPORTE DA UNIVERSIDADE DE CABO VERDE

PROXECTOS ApS

EDUCACIÓN EN CONTEXTOS COMUNITARIOS MULTICULTURAI

LABORATORIO MULTIDISCIPLINAR DE APOIO Á INCLUSIÓN

MECANISMOS DE PREVENCIÓN DA CONTAMINACIÓN DE SOLOS E AUGAS NA COMARCA DE SANTIAGO

MECANISMOS DE PREVENCIÓN DO ACOSO ESCOLAR NOS CENTROS EDUCATIVOS DE EDUCACIÓN BÁSICA DO CONCELLO DE SANTA CATARINA

CONECTANDO APRENDIZAXES: PROXECTO DE INNOVACIÓN PEDAGÓXICA PARA O EMPODERAMENTO DO ALUMNADO E DA COMUNIDADE

PROXECTO LECTOR - ENCONTROS CON PINOCHO

REFERENCIAS

ANEXOS

Aprendizaxe-Servizo e educación para o desenvolvemento
Proxectos ApS - Laboratorio multidisciplinar de apoio á inclusión

11. Quen serán os participantes na avaliación? (entidade, destinatarios do servizo, docentes, alumnado...).

O docente da disciplina e docentes colaboradores do proxecto.

12. Que instrumentos e mecanismos se empregarán para avaliar ao alumnado participante no proxecto? (portafolios, exámenes, traballos...).

A avaliación realizarase mediante un portfolio con todos os instrumentos e actividades empregadas.

13. Existirá algún tipo de *feedback* a estudantes ou a membros da comunidade?

Si. Os membros da comunidade serán invitados a sesións de posta en común bimensuais e participarán os que estean dispoñibles.

14. Obxectivos de Desenvolvemento Sustentable (ODS) nos que o proxecto terá unha maior incidencia (máximo de tres).

Obxectivos de Desenvolvemento Sustentable (ODS)

	Fin da pobreza
	Educación de calidade
	Reducción das desigualdades

A EDUCACIÓN PARA
O DESENVOLVEMENTO
E A SÚA PRAXE DESDE A ApS

A METODOLOXÍA DE APRENDIZAXE-
SERVIZO NA FACULDADE
DE EDUCACIÓN E DEPORTE
DA UNIVERSIDADE DE CABO VERDE

PROXECTOS ApS

EDUCACIÓN EN CONTEXTOS
COMUNITARIOS MULTICULTURAIIS

LABORATORIO MULTIDISCIPLINAR
DE APOIO Á INCLUSIÓN

MECANISMOS DE PREVENCIÓN
DA CONTAMINACIÓN DE SOLOS
E AUGAS NA COMARCA
DE SANTIAGO

MECANISMOS DE PREVENCIÓN
DO ACOSO ESCOLAR NOS
CENTROS EDUCATIVOS DE
EDUCACIÓN BÁSICA DO CONCELLO
DE SANTA CATARINA

CONECTANDO APRENDIZAXES:
PROXECTO DE INNOVACIÓN
PEDAGÓXICA PARA O
EMPODERAMENTO DO ALUMNADO
E DA COMUNIDADE

PROXECTO LECTOR -
ENCUNTROS CON PINOCHO

REFERENCIAS

ANEXOS

Mecanismos de prevención da contaminación de solos e augas na comarca de Santiago

Augusto Monteiro Borges

**A EDUCACIÓN PARA
O DESENVOLVEMENTO
E A SÚA PRAXE DESDE A ApS**

**A METODOLOXÍA DE APRENDIZAXE-
SERVIZO NA FACULDADE
DE EDUCACIÓN E DEPORTE
DA UNIVERSIDADE DE CABO VERDE**

PROXECTOS ApS

**EDUCACIÓN EN CONTEXTOS
COMUNITARIOS MULTICULTURAI**

**LABORATORIO MULTIDISCIPLINAR
DE APOIO Á INCLUSIÓN**

**MECANISMOS DE PREVENCIÓN
DA CONTAMINACIÓN DE SOLOS
E AUGAS NA COMARCA
DE SANTIAGO**

**MECANISMOS DE PREVENCIÓN
DO ACOSO ESCOLAR NOS
CENTROS EDUCATIVOS DE
EDUCACIÓN BÁSICA DO CONCELLO
DE SANTA CATARINA**

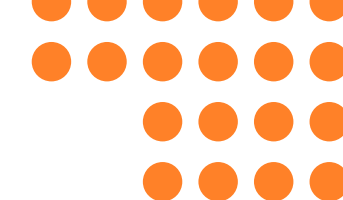
**CONECTANDO APRENDIZAXES:
PROXECTO DE INNOVACIÓN
PEDAGÓXICA PARA O
EMPODERAMENTO DO ALUMNADO
E DA COMUNIDADE**

**PROXECTO LECTOR -
ENCUNTROS CON PINOCHO**

REFERENCIAS

ANEXOS

Aprendizaxe-Servizo e educación para o desenvolvemento
Proxectos ApS - Mecanismos de prevención da contaminación de solos e augas na comarca de Santiago

Informacións xerais

Nome do proxecto:

Mecanismos de prevención da contaminación de solos e augas na comarca de Santiago

Profesor coordinador:

Augusto Monteiro Borges

Titulación:

Doutoramento

Materia:

Ciencias da Educación: Avances na Formación do Profesorado

Entidades/socios comunitarios:

Escolas do Ensino Básico de Santa Catarina

Período de desenvolvemento:

De febreiro a xuño 2024

Descrición do servizo comunitario

1. Obxectivo global do proxecto. Describir, de forma xeral, en que consistirá o servizo e onde xorde a necesidade de realización da actividade.

No ámbito da unidade curricular de Educación Ambiental, o profesor solicitou aos grupos de traballo de aula que se desprazasen a un determinado lugar para facer fotografías dos residuos depositados no solo. Pediulles que fixeran investigacións para identificar canto tempo tarda en degradarse cada residuo no medio. Tras a investigación, un dos/as alumnos/as da aula propúxolle ao profesorado que se realicen actividades de sensibilización xunto coas comunidades sobre as consecuencias da contaminación ambiental.

2. Explique as fases do proxecto, ou as actividades específicas que o alumnado realizará durante o servizo.

- 1.ª fase:** O profesorado pídelles ao alumnado que fagan fotografías do lixo nun lugar concreto.
- 2.ª fase:** A través da investigación, o alumnado indica cantos anos tarda cada residuo en degradarse.
- 3.ª fase:** O alumnado acudirá aos centros educativos e falará cos coordinadores dos Polos sobre a contaminación do solo e das augas, manifestando o seu interese por realizar actividades útiles para combater este fenómeno.
- 4.ª fase:** Realización de charlas para familias/titores do alumnado do centro nos lugares onde recolleron a información co obxectivo de concienciar sobre as consecuencias ambientais.
- 5.ª fase:** Coa axuda dun dos pais/nais/titores, o alumnado realizará charlas nos lugares onde se fotografaron os residuos cos veciños.
- 6.ª fase:** O alumnado orienta á poboación na construción de obxectos procedentes da reciclaxe.

3. Especifique que responsabilidades terá o alumnado, se é o caso (por exemplo: participa activamente no deseño do proxecto; encárgase da organización das actividades; mantén un contacto activo coa comunidade; ten que manterse ao día ou xestionar algún tipo de información...).

- > Contactar cos responsables dos centros educativos.
- > Negociación de datas para a realización das actividades.
- > Realización de actividades de sensibilización das comunidades sobre as consecuencias da contaminación (conferencias e

presentación de materiais reciclados como forma de reducir a contaminación ambiental).

- Xornada de formación sobre materiais de construción mediante a reciclaxe de residuos sólidos.

- Capacidade para presentar en público produtos, ideas, informes...
- Capacidade de traballo en equipo.

As aprendizaxes extraídas

4. Explique como se relacionará o servizo realizado cos contidos que terán que aprender na(s) materia(s).

O servizo realizado está relacionado co contido da acción humana sobre o medio recollido na unidade curricular de Educación Ambiental.

5. Describa as actividades de preparación nas que se debe implicar ao alumnado antes do servizo (por exemplo: sesións informativas sobre os fundamentos da metodoloxía ApS, formación específica para a realización do servizo ou información sobre a entidade).

- Orientación sobre o tema acción humana sobre o medio ambiente.
- As sesións informativas sobre os fundamentos da metodoloxía ApS fixéronse de xeito superficial (hai que consolidalas).
- Preparación do alumnado para a realización.

6. Competencias (máximo 5) que serán máis traballadas no desenvolvemento do proxecto.

- Capacidade para a resolución de problemas.
- Capacidade para a toma de decisións.

A reflexión

7. Con quen se realizará a reflexión? (con todo o alumnado, co grupo de traballo de ApS, coa comunidade...).

A reflexión levarase a cabo nunha primeira fase co grupo de traballo ApS e nunha segunda fase coa comunidade.

8. En que momento/s se realizará a reflexión?

As reflexións deben realizarse durante e despois da realización das actividades.

9. Cara onde se orientarán as sesións de reflexión? (por exemplo: compartir sensacións sobre o servizo; relacionar o servizo cos contidos da materia/curso/titulación; analizar os problemas da comunidade/entidade; analizar a calidade do servizo...).

Realizaranse sesións de reflexión, destacando:

- a) Valoración da relevancia do servizo prestado.
- b) Valoración da calidade do servizo prestado.
- c) Analizar as leccións aprendidas da implantación da metodoloxía de Aprendizaxe-Servizo.

A avaliación

10. Como se realizará o seguemento do servizo que levará a cabo o alumnado?

O seguemento completarse cubrindo un formulario que conteña os criterios a avaliar tras a realización das actividades.

11. Quen serán os participantes na avaliación? (entidade, destinatarios do servizo, docentes, alumnado...).

A avaliación será feita polos seguintes axentes:

- Coordinadores/as dos polos.

**A EDUCACIÓN PARA
O DESENVOLVEMENTO
E A SÚA PRAXE DESDE A ApS**

**A METODOLOXÍA DE APRENDIZAXE-
SERVIZO NA FACULTADE
DE EDUCACIÓN E DEPORTE
DA UNIVERSIDADE DE CABO VERDE**

PROXECTOS ApS

**EDUCACIÓN EN CONTEXTOS
COMUNITARIOS MULTICULTURAI**

**LABORATORIO MULTIDISCIPLINAR
DE APOIO Á INCLUSIÓN**

**MECANISMOS DE PREVENCIÓN
DA CONTAMINACIÓN DE SOLOS
E AUGAS NA COMARCA
DE SANTIAGO**

**MECANISMOS DE PREVENCIÓN
DO ACOSO ESCOLAR NOS
CENTROS EDUCATIVOS DE
EDUCACIÓN BÁSICA DO CONCELLO
DE SANTA CATARINA**

**CONECTANDO APRENDIZAXES:
PROXECTO DE INNOVACIÓN
PEDAGÓXICA PARA O
EMPODERAMENTO DO ALUMNADO
E DA COMUNIDADE**

**PROXECTO LECTOR -
ENCUNTROS CON PINOCHO**

REFERENCIAS

ANEXOS

Aprendizaxe-Servizo e educación para o desenvolvemento

Proxectos ApS - Mecanismos de prevención da contaminación de solos e augas na comarca de Santiago

- > Docentes.
- > compañeiros/as.

12. Que instrumentos e mecanismos se empregarán para avaliar ao alumnado participante no proxecto? (portafolios, exámenes, traballos...).

A avaliación do alumnado basearase na análise da memoria e na súa exposición oral.

13. Obxectivos de Desenvolvemento Sustentable (ODS) nos que o proxecto terá unha maior incidencia (máximo de tres).

Obxectivos de Desenvolvemento Sustentable (ODS)

	Saúde e benestar
	Acción polo clima
	Auga limpa e saneamento

**A EDUCACIÓN PARA
O DESENVOLVEMENTO
E A SÚA PRAXE DESDE A ApS**

**A METODOLOXÍA DE APRENDIZAXE-
SERVIZO NA FACULDADE
DE EDUCACIÓN E DEPORTE
DA UNIVERSIDADE DE CABO VERDE**

PROXECTOS ApS

**EDUCACIÓN EN CONTEXTOS
COMUNITARIOS MULTICULTURAIIS**

**LABORATORIO MULTIDISCIPLINAR
DE APOIO Á INCLUSIÓN**

**MECANISMOS DE PREVENCIÓN
DA CONTAMINACIÓN DE SOLOS
E AUGAS NA COMARCA
DE SANTIAGO**

**MECANISMOS DE PREVENCIÓN
DO ACOSO ESCOLAR NOS
CENTROS EDUCATIVOS DE
EDUCACIÓN BÁSICA DO CONCELLO
DE SANTA CATARINA**

**CONECTANDO APRENDIZAXES:
PROXECTO DE INNOVACIÓN
PEDAGÓXICA PARA O
EMPODERAMENTO DO ALUMNADO
E DA COMUNIDADE**

**PROXECTO LECTOR -
ENCUNTROS CON PINOCHO**

REFERENCIAS

ANEXOS

Mecanismos de prevención do acoso escolar nos centros educativos de educación básica do concello de Santa Catarina

Augusto Monteiro Borges

Informacións xerais

Nome do proxecto:

Mecanismos de prevención do acoso escolar nos centros educativos de educación básica do concello de Santa Catarina

Profesor coordinador:

Augusto Monteiro Borges

Titulación:

Doutoramento

Materia:

Ciencias da Educación: Avances na Formación do Profesorado

Entidades/socios comunitarios:

Escolas do Ensino Básico de Santa Catarina

Período de desenvolvemento:

De abril de 2024 a marzo de 2025

Descrición do servizo comunitario

1. Obxectivo global do proxecto. Describir, de forma xeral, en que consistirá o servizo e onde xorde a necesidade de realización da actividade.

Unha delegación da Universidade de Santiago de Compostela presentou unha sesión formativa sobre Aprendizaxe-Servizo e Desenvolvemento, na que se presentou o impacto non só no proceso de ensino e aprendizaxe, senón tamén na comunidade ou institución onde intervirán os e as estudantes. Por iso, no ámbito da unida-

de curricular, Educación para a Cidadanía, o docente solicitou aos grupos de traballo da aula que se desprazasen a algúns centros educativos existentes no concello de Santa Catarina, manifestando o seu interese por realizar actividades útiles non só na difusión de información relacionada coa manifestación do acoso escolar, senon tamén na súa prevención.

2. Explique as fases do proxecto, ou as actividades específicas que o alumnado realizará durante o servizo.

1.ª fase: O alumnado acode aos centros e fala cos coordinadores e coordinadoras do grupo sobre o acoso escolar, manifestando o seu interese por realizar actividades útiles para combater este fenómeno.

2.ª fase: Solicitud formal dirixida ao director/a do grupo que supervisa o centro. Realización de charlas en centros escolares designados polos/as coordinadores/as dos centros educativos dirixidas ao alumnado e profesorado da primeira fase.

3.ª fase: Seminarios realizados polo alumnado en centros destinados á docencia baixo a dirección do profesorado da materia onde se destaquen os seguintes temas:

- Concepto e tipos de *bullying*.
- Perfil das vítimas e agresores.
- Sinais manifestadas polos estudantes vítimas na casa e na escola.
- Consecuencias do acoso escolar no alumnado.
- Medidas de prevención do acoso escolar.

**A EDUCACIÓN PARA
O DESENVOLVEMENTO
E A SÚA PRAXE DESDE A ApS**

**A METODOLOXÍA DE APRENDIZAXE-
SERVIZO NA FACULTADE
DE EDUCACIÓN E DEPORTE
DA UNIVERSIDADE DE CABO VERDE**

PROXECTOS ApS

**EDUCACIÓN EN CONTEXTOS
COMUNITARIOS MULTICULTURAI**

**LABORATORIO MULTIDISCIPLINAR
DE APOIO Á INCLUSIÓN**

**MECANISMOS DE PREVENCIÓN
DA CONTAMINACIÓN DE SOLOS
E AUGAS NA COMARCA
DE SANTIAGO**

**MECANISMOS DE PREVENCIÓN
DO ACOSO ESCOLAR NOS
CENTROS EDUCATIVOS DE
EDUCACIÓN BÁSICA DO CONCELLO
DE SANTA CATARINA**

**CONECTANDO APRENDIZAXES:
PROXECTO DE INNOVACIÓN
PEDAGÓXICA PARA O
EMPODERAMENTO DO ALUMNADO
E DA COMUNIDADE**

**PROXECTO LECTOR -
ENCUNTROS CON PINOCHO**

REFERENCIAS

ANEXOS

Aprendizaxe-Servizo e educación para o desenvolvemento

Proxectos ApS - Mecanismos de prevención do acoso escolar nos centros educativos de educación básica do concello de Santa Catarina

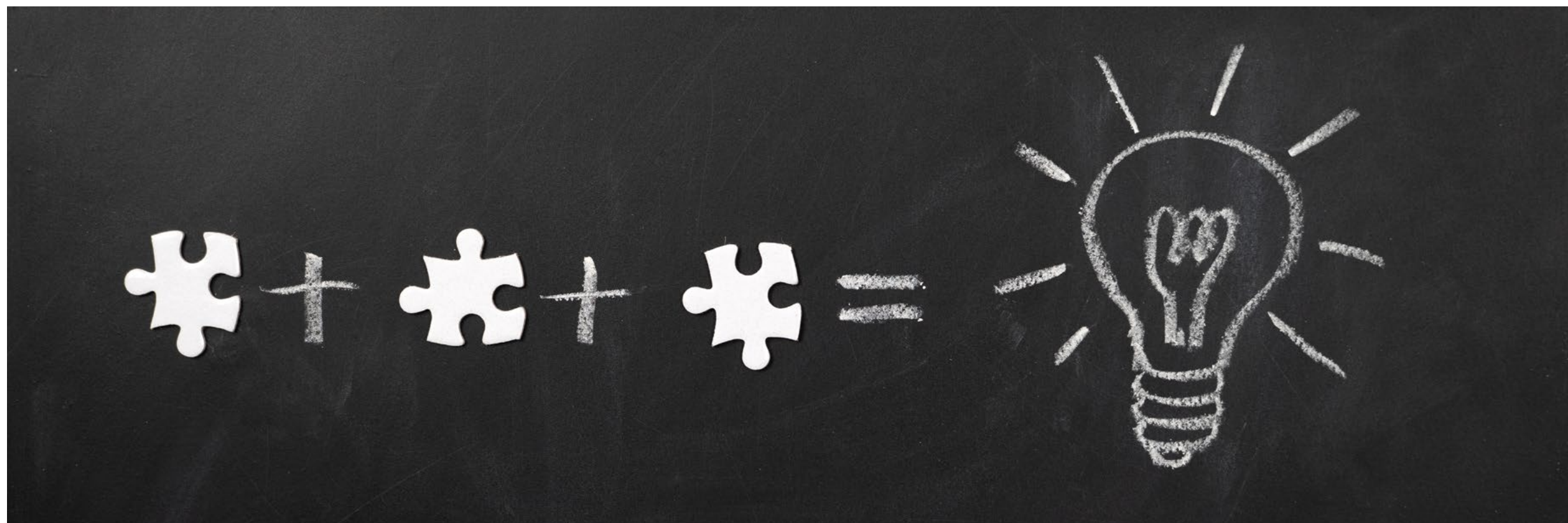
4.ª fase: Realización de xornadas nas comunidades onde estean situados os centros educativos dirixidas aos pais/nais/ titorres por parte do alumnado baixo a orientación do profesorado, precedidas da dramatización do tema por parte do alumnado.

5.ª fase: Seguimento e avaliación das actividades realizadas pola Facultade de Ciencias da Educación e do Deporte.

3. Especifique que responsabilidades terá o alumnado, se é o caso (por exemplo: participa activamente no deseño do proxecto; en-

cárgase da organización das actividades; mantén un contacto activo coa comunidade; ten que manterse ao día ou xestionar algún tipo de información...).

- > Contactar coa dirección do colectivo, manifestando o seu interese en colaborar coa institución na loita contra o acoso escolar.
- > Realización de actividades relacionadas co acoso escolar baixo a orientación do profesorado.
- > Seguimento das actuacións do profesorado despois do seminario.
- > Avaliación do impacto das actividades realizadas.

As aprendizaxes extraídas

4. Explique como se relacionará o servizo realizado cos contidos que terán que aprender na(s) materia(s).

O servizo realizado está relacionado co tema «A convivencia na escola e os principais retos», tratados na unidade curricular de Educación para a Cidadanía.

5. Describa as actividades de preparación nas que se debe implicar ao alumnado antes do servizo (por exemplo: sesións informativas sobre os fundamentos da metodoloxía ApS, formación específica para a realización do servizo ou información sobre a entidade).

- Orientación sobre o tema «A convivencia na escola e os principais retos».
- As sesións informativas sobre os fundamentos da metodoloxía ApS fixéronse de xeito superficial (hai que consolidalas).
- Preparación do alumnado para a realización.

6. Competencias (máximo 5) que serán máis traballadas no desenvolvemento do proxecto.

- Capacidade para a resolución de problemas.
- Capacidade para a toma de decisións.
- Capacidade para presentar en público produtos, ideas, informes...
- Capacidade de traballo en equipo.

A reflexión

7. Con quen se realizará a reflexión? (con todo o alumnado, co grupo de traballo de ApS, coa comunidade,...).

A reflexión farase con alumnado, grupo de traballo e comunidade.

8. En que momento/s se realizará a reflexión?

As reflexións deben realizarse durante e despois da realización das actividades.

9. Cara onde se orientarán as sesións de reflexión? (por exemplo: compartir sensacións sobre o servizo; relacionar o servizo cos contidos da materia/curso/titulación; analizar os problemas da comunidade/entidade; analizar a calidade do servizo...).

Realizaranse sesións de reflexión, destacando:

- a) Valoración da relevancia do servizo prestado.
- b) Valoración da calidade do servizo prestado.
- c) Analizar as leccións aprendidas da implantación da metodoloxía de Aprendizaxe-Servizo.

A avaliación

10. Como se realizará o seguemento do servizo que levará a cabo o alumnado?

O seguemento completárase cubrindo un formulario que conteña os criterios a avaliar tras a realización das actividades.

11. Quen serán os participantes na avaliación? (entidade, destinatarios do servizo, docentes, alumnado...).

A avaliación será feita polos seguintes axentes:

- › Coordinadores/as do centro.
- › Profesores/as.
- › Compañeiros/as.

**A EDUCACIÓN PARA
O DESENVOLVEMENTO
E A SÚA PRAXE DESDE A ApS**

**A METODOLOXÍA DE APRENDIZAXE-
SERVIZO NA FACULTADE
DE EDUCACIÓN E DEPORTE
DA UNIVERSIDADE DE CABO VERDE**

PROXECTOS ApS

**EDUCACIÓN EN CONTEXTOS
COMUNITARIOS MULTICULTURAI**

**LABORATORIO MULTIDISCIPLINAR
DE APOIO Á INCLUSIÓN**

**MECANISMOS DE PREVENCIÓN
DA CONTAMINACIÓN DE SOLOS
E AUGAS NA COMARCA
DE SANTIAGO**

**MECANISMOS DE PREVENCIÓN
DO ACOSO ESCOLAR NOS
CENTROS EDUCATIVOS DE
EDUCACIÓN BÁSICA DO CONCELLO
DE SANTA CATARINA**

**CONECTANDO APRENDIZAXES:
PROXECTO DE INNOVACIÓN
PEDAGÓXICA PARA O
EMPODERAMENTO DO ALUMNADO
E DA COMUNIDADE**

**PROXECTO LECTOR -
ENCUNTROS CON PINOCHO**

REFERENCIAS

ANEXOS

Aprendizaxe-Servizo e educación para o desenvolvemento

Proxectos ApS - Mecanismos de prevención do acoso escolar nos centros educativos de educación básica do concello de Santa Catarina

12. Que instrumentos e mecanismos se empregarán para avaliar ao alumnado participante no proxecto? (portafolios, exámenes, traballos...).

A avaliación do alumnado basearase na análise da memoria e na súa exposición oral.

13. Obxectivos de Desenvolvemento Sustentable (ODS) nos que o proxecto terá unha maior incidencia (máximo de tres).

Obxectivos de Desenvolvemento Sustentable (ODS)

 <p>3 SAÚDE E BENESTAR</p>	Saúde e benestar
 <p>4 EDUCACIÓN DE CALIDADE</p>	Educación de calidade
 <p>16 PAZ, XUSTIZA E INSTITUCIÓNS SÓLIDAS</p>	Paz, xustiza e institucións sólidas

**A EDUCACIÓN PARA
O DESENVOLVEMENTO
E A SÚA PRAXE DESDE A ApS**

**A METODOLOXÍA DE APRENDIZAXE-
SERVIZO NA FACULDADE
DE EDUCACIÓN E DEPORTE
DA UNIVERSIDADE DE CABO VERDE**

PROXECTOS ApS

**EDUCACIÓN EN CONTEXTOS
COMUNITARIOS MULTICULTURAIIS**

**LABORATORIO MULTIDISCIPLINAR
DE APOIO Á INCLUSIÓN**

**MECANISMOS DE PREVENCIÓN
DA CONTAMINACIÓN DE SOLOS
E AUGAS NA COMARCA
DE SANTIAGO**

**MECANISMOS DE PREVENCIÓN
DO ACOSO ESCOLAR NOS
CENTROS EDUCATIVOS DE
EDUCACIÓN BÁSICA DO CONCELLO
DE SANTA CATARINA**

**CONECTANDO APRENDIZAXES:
PROXECTO DE INNOVACIÓN
PEDAGÓXICA PARA O
EMPODERAMENTO DO ALUMNADO
E DA COMUNIDADE**

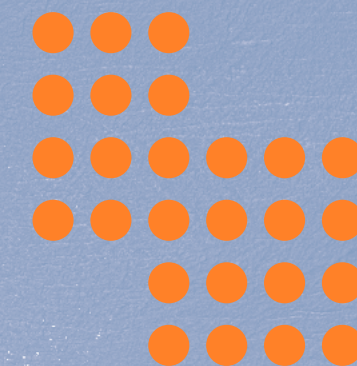
**PROXECTO LECTOR -
ENCUNTROS CON PINOCHO**

REFERENCIAS

ANEXOS

Conectando aprendizaxes: proxecto de innovación pedagóxica para o empoderamento do alumnado e da comunidade

Ido António Mendes Carvalho

**A EDUCACIÓN PARA
O DESENVOLVEMENTO
E A SÚA PRAXE DESDE A ApS**

**A METODOLOXÍA DE APRENDIZAXE-
SERVIZO NA FACULDADE
DE EDUCACIÓN E DEPORTE
DA UNIVERSIDADE DE CABO VERDE**

PROXECTOS ApS

**EDUCACIÓN EN CONTEXTOS
COMUNITARIOS MULTICULTURAIIS**

**LABORATORIO MULTIDISCIPLINAR
DE APOIO Á INCLUSIÓN**

**MECANISMOS DE PREVENCIÓN
DA CONTAMINACIÓN DE SOLOS
E AUGAS NA COMARCA
DE SANTIAGO**

**MECANISMOS DE PREVENCIÓN
DO ACOSO ESCOLAR NOS
CENTROS EDUCATIVOS DE
EDUCACIÓN BÁSICA DO CONCELLO
DE SANTA CATARINA**

**CONECTANDO APRENDIZAXES:
PROXECTO DE INNOVACIÓN
PEDAGÓXICA PARA O
EMPODERAMENTO DO ALUMNADO
E DA COMUNIDADE**

**PROXECTO LECTOR -
ENCUNTROS CON PINOCHO**

REFERENCIAS

ANEXOS

Aprendizaxe-Servizo e educación para o desenvolvemento

Proxectos ApS - Conectando aprendizaxes: proxecto de innovación pedagóxica para o empoderamento do alumnado e a comunidade

Informacións xerais

Nome do proxecto:

Conectando aprendizaxes: proxecto de innovación pedagóxica para o empoderamento do alumnado e da comunidade

Profesor coordinador:

Ido António Mendes Carvalho

Profesorado participante:

Catarina Fernandes Delgado
Francisco Osvaldino N. Monteiro

Titulacións:

Docencia de Historia e Xeografía, Educación Básica – 1.º ciclo,
Estudios caboverdianos e portugueses

Materias:

Práctica e Reflexión Educativa, Interculturalidade e Educación,
Socioloxía da Educación, Educación para a Cidadanía

Entidades/socios comunitarios:

Agrupamento Número III – Armando Napoleão Fernandes - Es-
cola Quatro Caminhos

Período de desenvolvemento:

De outubro de 2024 a xullo de 2025

Descrición do servizo comunitario

1. Obxectivo global do proxecto. Describir, de forma xeral, en que consistirá o servizo e onde xorde a necesidade de realización da actividade.

1. Promover a participación do alumnado na cartografía e resolución de problemas sociocomunitarios a partir das achegas teóricas, metodolóxicas e prácticas das Unidades Curriculares implicadas.

2. Incrementar a participación cívica e o rendemento académico do alumnado implicado no proxecto.
3. Mellorar as competencias transversais do alumnado beneficiario do proxecto, en aritmética, lectoescritura e expresións creativas, que proporcionen un mellor rendemento académico.

2. Explique as fases do proxecto, ou as actividades específicas que o alumnado realizará durante o servizo.

1.ª fase:

- > Identificación do alumnado beneficiario (alumnado de Educación Básica Obrigatoria do Grupo III – escola Quatro Caminho) do proxecto e as características dos seus respectivos ámbitos familiares.

**A EDUCACIÓN PARA
O DESENVOLVEMENTO
E A SÚA PRAXE DESDE A ApS**

**A METODOLOXÍA DE APRENDIZAXE-
SERVIZO NA FACULTADE
DE EDUCACIÓN E DEPORTE
DA UNIVERSIDADE DE CABO VERDE**

PROXECTOS ApS

**EDUCACIÓN EN CONTEXTOS
COMUNITARIOS MULTICULTURAI**

**LABORATORIO MULTIDISCIPLINAR
DE APOIO Á INCLUSIÓN**

**MECANISMOS DE PREVENCIÓN
DA CONTAMINACIÓN DE SOLOS
E AUGAS NA COMARCA
DE SANTIAGO**

**MECANISMOS DE PREVENCIÓN
DO ACOSO ESCOLAR NOS
CENTROS EDUCATIVOS DE
EDUCACIÓN BÁSICA DO CONCELLO
DE SANTA CATARINA**

**CONECTANDO APRENDIZAXES:
PROXECTO DE INNOVACIÓN
PEDAGÓXICA PARA O
EMPODERAMENTO DO ALUMNADO
E DA COMUNIDADE**

**PROXECTO LECTOR -
ENCUNTROS CON PINOCHO**

REFERENCIAS

ANEXOS

Aprendizaxe-Servizo e educación para o desenvolvemento

Proxectos ApS - Conectando aprendizaxes: proxecto de innovación pedagóxica para o empoderamento do alumnado e a comunidade

- Socialización do Proxecto cos socios e executores (alumnado das ensinanzas da Facultade de Ciencias da Educación e do Deporte implicados) do proxecto, recollida de recomendacións de mellora e aprobación do plan de traballo.
- Preparación do alumnado que realiza o proxecto en metodoloxía de traballo ApS, planificación e execución das actividades a realizar.
- Realización de obradoiros dirixidos a diagnosticar as potencialidades, problemas e retos das comunidades ás que pertencen os estudantes beneficiarios do proxecto.

2.ª fase:

- Organización de obradoiros semanais centrados no desenvolvemento de competencias transversais que desencadeen habilidades de lectura, escritura e aritmética.
- Integración e recuperación do alumnado masculino con claros indicadores de fracaso na aprendizaxe e consecuente abandono escolar.
- Realización de actividades como: obradoiros de artes plásticas, música e deportes, fomento da aprendizaxe activa, a solidariedade e a cohesión social e, sobre todo, o fomento de competencias fundamentais para o desenvolvemento integral.
- Realización de sesións sobre o desenvolvemento das habilidades sociais, a cidadanía, a resiliencia, a autoestima e a clarificación de valores.

3.ª fase: Avaliación

- Organización de eventos para demostrar as accións realizadas.
- Realización de avaliacións periódicas para identificar áreas que requiren máis apoio.

- Inferir sobre a cantidade e calidade das accións levadas a cabo nas comunidades, a través da titoría de persoas en prácticas, profesorado e outros profesionais de Uni-CV implicados.
- Reunións de valoración con diversos axentes comunitarios, con incidencia nas actuacións realizadas.
- Aplicación de cuestionarios de avaliación aos distintos actores implicados no proxecto.
- Presentación do informe final aos implicados e á comunidade.

3. Especifique que responsabilidades terá o alumnado, se é o caso (por exemplo: participa activamente no deseño do proxecto; encárgase da organización das actividades; mantén un contacto activo coa comunidade; ten que manterse ao día ou xestionar algún tipo de información...).

- Participación con recomendación para a mellora dos proxectos.
- Responsabilidade da organización das actividades (obradoiros, estudo...).
- Realización de visitas periódicas á comunidade.
- Tutoría do alumnado beneficiario do proxecto en actividades concretas dentro do ámbito do proxecto.
- Aplicación de cuestionarios de avaliación de proxectos.
- Participación na elaboración da memoria final do proxecto.
- Organización dun acto de presentación dos resultados do proxecto na universidade e no grupo.

As aprendizaxes extraídas

4. Explique como se relacionará o servizo realizado cos contidos que terán que aprender na(s) materia(s).

Na Unidade Curricular de Socioloxía da Educación, o proxecto permitíranos afondar nos contidos relacionados cos factores que inflúen no fracaso e éxito escolar. Ademais, o proxecto permítenos reflexionar sobre o impacto da participación familiar na vida escolar do alumnado. A loita contra a exclusión social e o papel do profesorado no fomento da inclusión socioescolar, sendo outros dos

piases do proxecto, constitúen tamén outros contidos da socioloxía da educación que están directamente vinculados a ela.

En relación á Práctica e Reflexión Educativa, o proxecto constitúe unha oportunidade para o desenvolvemento de prácticas en teorías didácticas, metodoloxías, innovación educativa, aprendizaxe significativa e avaliación. O ámbito do proxecto tamén abrangue contidos relacionados coas estratexias de fomento da cohesión social, a cidadanía activa, a equidade social, o fomento da igualdade de xénero, o fomento da resiliencia, a diversidade cultural. Considérase que todos estes elementos son contidos de Unidades Curriculares como a Cidadanía e a Educación Intercultural.

**A EDUCACIÓN PARA
O DESENVOLVEMENTO
E A SÚA PRAXE DESDE A ApS**

**A METODOLOXÍA DE APRENDIZAXE-
SERVIZO NA FACULDADE
DE EDUCACIÓN E DEPORTE
DA UNIVERSIDADE DE CABO VERDE**

PROXECTOS ApS

**EDUCACIÓN EN CONTEXTOS
COMUNITARIOS MULTICULTURAIIS**

**LABORATORIO MULTIDISCIPLINAR
DE APOIO Á INCLUSIÓN**

**MECANISMOS DE PREVENCIÓN
DA CONTAMINACIÓN DE SOLOS
E AUGAS NA COMARCA
DE SANTIAGO**

**MECANISMOS DE PREVENCIÓN
DO ACOSO ESCOLAR NOS
CENTROS EDUCATIVOS DE
EDUCACIÓN BÁSICA DO CONCELLO
DE SANTA CATARINA**

**CONECTANDO APRENDIZAXES:
PROXECTO DE INNOVACIÓN
PEDAGÓXICA PARA O
EMPODERAMENTO DO ALUMNADO
E DA COMUNIDADE**

**PROXECTO LECTOR -
ENCUNTROS CON PINOCHO**

REFERENCIAS

ANEXOS

Aprendizaxe-Servizo e educación para o desenvolvemento

Proxectos ApS - Conectando aprendizaxes: proxecto de innovación pedagóxica para o empoderamento do alumnado e a comunidade

5. Describa as actividades de preparación nas que se debe implicar ao alumnado antes do servizo (por exemplo: sesións informativas sobre os fundamentos da metodoloxía ApS, formación específica para a realización do servizo ou información sobre a entidade).

- Socialización do Proxecto cos socios e executores (alumnado dos cursos implicados) do proxecto.

- Recollida de recomendacións de mellora e aprobación do plan de traballo.
- Preparación do alumnado que leva a cabo o proxecto en metodoloxía de traballo ApS. Planificación e execución das actividades a realizar.

6. Competencias (máximo 5) que serán máis traballadas no desenvolvemento do proxecto.

- Capacidade de planificación, coordinación e organización.
- Capacidade para a resolución de problemas.
- Capacidade de liderado (mobilizar a outras persoas).
- Capacidade de comunicación oral e escrita.
- Capacidade de traballo en equipo.

A reflexión

7. Con quen se realizará a reflexión? (con todo o alumnado, co grupo de traballo de ApS, coa comunidade,...).

A reflexión realizarase con todos os implicados e implicadas. En primeiro lugar, celebraremos unha reunión do grupo de traballo de ApS, despois co alumnado e a comunidade para analizar os puntos fortes, débiles e suxestións de mellora do proxecto.

8. En que momento/s se realizará a reflexión?

A reflexión realizarase despois de cada fase do traballo.

**A EDUCACIÓN PARA
O DESENVOLVEMENTO
E A SÚA PRAXE DESDE A ApS**

**A METODOLOXÍA DE APRENDIZAXE-
SERVIZO NA FACULDADE
DE EDUCACIÓN E DEPORTE
DA UNIVERSIDADE DE CABO VERDE**

PROXECTOS ApS

**EDUCACIÓN EN CONTEXTOS
COMUNITARIOS MULTICULTURAIIS**

**LABORATORIO MULTIDISCIPLINAR
DE APOIO Á INCLUSIÓN**

**MECANISMOS DE PREVENCIÓN
DA CONTAMINACIÓN DE SOLOS
E AUGAS NA COMARCA
DE SANTIAGO**

**MECANISMOS DE PREVENCIÓN
DO ACOSO ESCOLAR NOS
CENTROS EDUCATIVOS DE
EDUCACIÓN BÁSICA DO CONCELLO
DE SANTA CATARINA**

**CONECTANDO APRENDIZAXES:
PROXECTO DE INNOVACIÓN
PEDAGÓXICA PARA O
EMPODERAMENTO DO ALUMNADO
E DA COMUNIDADE**

**PROXECTO LECTOR -
ENCUNTROS CON PINOCHO**

REFERENCIAS

ANEXOS

Aprendizaxe-Servizo e educación para o desenvolvemento

Proxectos ApS - Conectando aprendizaxes: proxecto de innovación pedagóxica para o empoderamento do alumnado e a comunidade

9. Cara onde se orientarán as sesións de reflexión? (por exemplo: compartir sensacións sobre o servizo; relacionar o servizo cos contidos da materia/curso/titulación; analizar os problemas da comunidade/entidade; analizar a calidade do servizo...).

As sesións de reflexión xiran en torno a:

- Grao de cumprimento dos obxectivos pedagóxicos das UC.
- Relevancia, enfoques e metodoloxías dos contidos UCS implicados na operacionalización de estratexias para afrontar os problemas comunitarios.
- Grao de implicación do alumnado na cartografía de problemas sociocomunitarios e na identificación de estratexias para palialos.
- Reflexión sobre a practicidade da metodoloxía ApS no contexto educativo nacional.
- Reflexión sobre o desenvolvemento do proxecto, retos, oportunidades e aprendizaxe.

A avaliación

10. Como se realizará o seguimento do servizo que levará a cabo o alumnado?

O seguimento do servizo realizado polo estudiantado en Aprendizaxe-Servizo (ApS) é fundamental para garantir a consecución dos obxectivos do proxecto. A continuación enumeramos os métodos que utilizaremos para realizar este seguimento:

1. Instrumentos de vixilancia:

- Diarios de reflexión: Pedirase ao alumnado que leven un diario de reflexión permanente para rexistrar as súas experiencias, aprendizaxes e retos aos que se enfrontou.
- Portafolios: Pedirase ao alumnado que organice un portafolio para poder documentar o seu traballo, incluíndo evidencia do servizo prestado, como fotos, informes e testemuños, servindo así como ferramenta de avaliación das Unidades Curriculares (UC) implicadas.

2. Reunións ordinarias e supervisión:

- Reunións periódicas: celebraranse reunións periódicas entre estudantes, profesorado e socios comunitarios para revisar o progreso, identificar posibles limitacións e axustar as estratexias segundo sexa necesario.
- Observacións de campo: realizaranse visitas de observación no lugar de servizo, por parte do profesorado da UC, para avaliar o rendemento do alumnado e o progreso da execución do proxecto. Os datos observados rexistraranse nun guiión previamente deseñado.
- Entrevistas: Realizarase unha entrevista final grupal con todos os suxeitos implicados no proxecto co fin de complementar a comprensión das experiencias adquiridas durante o seu desenvolvemento.

3. Sistematización dos datos recollidos en diversas fases de execución do proxecto:

- Memoria: Elaboración dunha memoria final na que se presenten todos os datos recollidos durante todas as fases de seguimento do desenvolvemento das actuacións previstas no proxecto.

11. Quen serán os participantes na avaliación? (entidade, destinatarios do servizo, docentes, alumnado...).

Profesorado promotor do proxecto, profesorado das UC implicadas, estudantes, responsables do colexio e membros da comunidade.

12. Que instrumentos e mecanismos se empregarán para avaliar ao alumnado participante no proxecto? (portafolios, exámenes, traballos...).

Avaliación formativa: Implementaranse avaliacións formativas continuas para proporcionar comentarios aos estudantes sobre o seu rendemento e progreso a través de:

A EDUCACIÓN PARA O DESENVOLVEMENTO E A SÚA PRAXE DESDE A ApS

A METODOLOXÍA DE APRENDIZAXE-SERVIZO NA FACULDADE DE EDUCACIÓN E DEPORTE DA UNIVERSIDADE DE CABO VERDE

PROXECTOS ApS

EDUCACIÓN EN CONTEXTOS COMUNITARIOS MULTICULTURAI

LABORATORIO MULTIDISCIPLINAR DE APOIO Á INCLUSIÓN

MECANISMOS DE PREVENCIÓN DA CONTAMINACIÓN DE SOLOS E AUGAS NA COMARCA DE SANTIAGO

MECANISMOS DE PREVENCIÓN DO ACOSO ESCOLAR NOS CENTROS EDUCATIVOS DE EDUCACIÓN BÁSICA DO CONCELLO DE SANTA CATARINA

CONECTANDO APRENDIZAXES: PROXECTO DE INNOVACIÓN PEDAGÓXICA PARA O EMPODERAMENTO DO ALUMNADO E DA COMUNIDADE

PROXECTO LECTOR - ENCONTROS CON PINOCHO

REFERENCIAS

ANEXOS

Aprendizaxe-Servizo e educación para o desenvolvemento

Proxectos ApS - Conectando aprendizaxes: proxecto de innovación pedagóxica para o empoderamento do alumnado e a comunidade

- Portafolios - Pedirase ao alumnado que organice un portafolio para poder documentar o seu traballo, incluíndo evidencia do servizo prestado, como fotos, informes e testemuños, servindo así como ferramenta de avaliación das Unidades Curriculares (UC) implicadas.
- Encontros: co obxectivo de identificar os puntos fortes e débiles do proxecto, así como suxestións para melloralo.
- Presentación: organizar unha presentación onde o alumnado poida compartir os resultados e aprendizaxes do proxecto coa comunidade educativa e os socios comunitarios.

13. Existirá algún tipo de *feedback* a estudantes ou a membros da comunidade?

Si. Os instrumentos de seguimento adoptados demostran unha re-
troalimentación permanente sobre a fase de execución do proxecto
aos suxeitos implicados. Ademais, presentarase un informe final.

14. Obxectivos de Desenvolvemento Sustentable (ODS) nos que o proxecto terá unha maior incidencia (máximo de tres).

Obxectivos de Desenvolvemento Sustentable (ODS)

4 EDUCACIÓN DE CALIDADE 	Educación de calidade
5 IGUALDADE DE XÉNERO 	Igualdade de xénero
10 REDUCIÓN DAS DESIGUALDADES 	Redución das desigualdades

**A EDUCACIÓN PARA
O DESENVOLVEMENTO
E A SÚA PRAXE DESDE A ApS**

**A METODOLOXÍA DE APRENDIZAXE-
SERVIZO NA FACULTADE
DE EDUCACIÓN E DEPORTE
DA UNIVERSIDADE DE CABO VERDE**

PROXECTOS ApS

**EDUCACIÓN EN CONTEXTOS
COMUNITARIOS MULTICULTURAI**

**LABORATORIO MULTIDISCIPLINAR
DE APOIO Á INCLUSIÓN**

**MECANISMOS DE PREVENCIÓN
DA CONTAMINACIÓN DE SOLOS
E AUGAS NA COMARCA
DE SANTIAGO**

**MECANISMOS DE PREVENCIÓN
DO ACOSO ESCOLAR NOS
CENTROS EDUCATIVOS DE
EDUCACIÓN BÁSICA DO CONCELLO
DE SANTA CATARINA**

**CONECTANDO APRENDIZAXES:
PROXECTO DE INNOVACIÓN
PEDAGÓXICA PARA O
EMPODERAMENTO DO ALUMNADO
E DA COMUNIDADE**

**PROXECTO LECTOR -
ENCUNTROS CON PINOCHO**

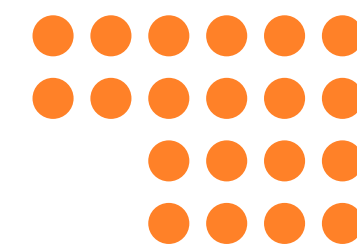
REFERENCIAS

ANEXOS

Proxecto lector - Encontros con Pinocho

Hulda Costa

Informacións xerais

Nome do proxecto:

Proxecto lector - Encuentros con Pinocho

Profesora coordinadora:

Hulda Costa

Profesorado participante

Docentes de Lingua Portuguesa da Escola de Quatro Caminhos do Grupo III de Santa Catarina – Escola Secundaria Armando Napoleão Fernandes.

Titulacións:

Licenciatura en Linguas, Literatura e Culturas – Estudos Caboverdianos e Portugueses.

Materias:

Pedagogía da lectura; Lectura Literaria; Literatura Infantoxuvenil

Entidades/socios comunitarios:

Grupo III – Escola Secundaria Armando Napoleão Fernandes

Período de desenvolvemento:

De marzo a decembro de 2024

Descrición do servizo comunitario

1. **Obxectivo global do proxecto. Describir, de forma xeral, en que consistirá o servizo e onde xorde a necesidade de realización da actividade.**

O proxecto lector leva por título «Encuentros con Pinocho» e pretende contribuir a estimular o gusto pola lectura lúdica e extensiva, pero tamén á formación de lectores/as competentes, críticos e participativos, capaces de intervir como cidadáns conscientes.

Enténdese que a posta en marcha deste proxecto beneficiará significativamente o proceso de ensino-aprendizaxe da lingua portuguesa, xa que contribuirá ao desenvolvemento das competencias lingüísticas do alumnado de 5.º e 6.º de Educación Básica, Escola Quatro Caminhos do grupo III – IES Armando Napoleão Fernandes mediante actividades complementarias á lectura intermedia, como xogos de vocabulario, comentarios de fragmentos, debates sobre algunhas das cuestións/temas tratadas no traballo, produción textual a partir da lectura dos capítulos, entre outras.

O proxecto consiste fundamentalmente nunha lectura dramatizada da obra, podendo utilizar estratexias como a lectura oral (diálogo), o uso de monicreques ou a mímica, entre outras.

**A EDUCACIÓN PARA
O DESENVOLVEMENTO
E A SÚA PRAXE DESDE A ApS**

**A METODOLOXÍA DE APRENDIZAXE-
SERVIZO NA FACULDADE
DE EDUCACIÓN E DEPORTE
DA UNIVERSIDADE DE CABO VERDE**

PROXECTOS ApS

**EDUCACIÓN EN CONTEXTOS
COMUNITARIOS MULTICULTURAI**

**LABORATORIO MULTIDISCIPLINAR
DE APOIO Á INCLUSIÓN**

**MECANISMOS DE PREVENCIÓN
DA CONTAMINACIÓN DE SOLOS
E AUGAS NA COMARCA
DE SANTIAGO**

**MECANISMOS DE PREVENCIÓN
DO ACOSO ESCOLAR NOS
CENTROS EDUCATIVOS DE
EDUCACIÓN BÁSICA DO CONCELLO
DE SANTA CATARINA**

**CONECTANDO APRENDIZAXES:
PROXECTO DE INNOVACIÓN
PEDAGÓXICA PARA O
EMPODERAMENTO DO ALUMNADO
E DA COMUNIDADE**

**PROXECTO LECTOR -
ENCUNTROS CON PINOCHO**

REFERENCIAS

ANEXOS

*Aprendizaxe-Servizo e educación para o desenvolvemento
Proxectos ApS - Proxecto lector - Encuentros con Pinocho*

A lectura de cada capítulo complementarase cunha serie de actividades como debates, producións escritas, elaboración de xornais de parede e fichas de exercicios de gramática.

Cada núcleo de prácticas (formado por de 4 a 6 persoas) será o encargado de presentar un capítulo, mediante un sorteo que se celebrará en cada quenda.

2. Explique as fases do proxecto, ou as actividades específicas que o alumnado realizará durante o servizo.

O proxecto consiste fundamentalmente nunha reunión semanal, realizada todos os venres, a intervalos de 20 minutos, para facilitar a lectura dun capítulo de «As aventuras de Pinocho», que suman 36 encontros.

1.ª fase: Encontro coa dirección do centro/grupo e profesorado para presentar e concienciar sobre a aceptación do proxecto.

2.ª fase: Seminario de preparación. Formación lectora e preparación dos recursos que se empregarán (monicreques, decorados, roupa, etc.).

3.ª fase: Implementación de proxectos. Encuentros semanais para a lectura expresiva e dramatizada dun capítulo da obra.

3. Especifique que responsabilidades terá o alumnado, se é o caso (por exemplo: participa activamente no deseño do proxecto; encárgase da organización das actividades; mantén un contacto activo coa comunidade; ten que manterse ao día ou xestionar algún tipo de información...).

O alumnado participa activamente na execución do proxecto. Encargaranse de organizar cada reunión. Deberán acondicionar o espazo onde se desenvolverá a actividade (o patio do colexio), mobilizar ao alumnado para a súa participación, elaborar materiais/recursos e corrixir as fichas de actividades complementarias que se lle faciliten ao alumnado.

As aprendizaxes extraídas

4. Explique como se relacionará o servizo realizado cos contidos que terán que aprender na(s) materia(s).

O proxecto lector «Encuentros con Pinocho» enmárcase no ámbito do curso de Metodoloxía da Ensinanza Portuguesa II (MEP II) do curso de Linguas, Literaturas e Culturas - Estudos Caboverdianos e Portugueses e consiste fundamentalmente na mediación lectora a partir do traballo clásico de literatura infantil «As aventuras de Pinocho» do escritor italiano Carlo Collodi.

A unidade temática de Pedagogía da lectura aborda, entre outros temas, a evolución do concepto de lectura e os usos e modalidades da lectura. Unha das modalidades é a lectura literaria (lectura recreativa), que pode ser unha excelente estratexia para desenvolver e mellorar as habilidades lectoras.

A literatura é un ben cultural cuxo acceso contribúe ao desenvolvemento integral do ser humano. É neste sentido no que, durante o desenvolvemento da UC MEP II, o alumnado tivo a oportunidade de ler a obra completa «As aventuras de Pinocho» de Carlo Collodi. A actividade resultou ser bastante produtiva, non só porque tiveron a oportunidade de coñecer e apreciar un clásico mundial da literatura infantil, senón tamén de reflexionar sobre os valores sociais e éticos de forma contextualizada, contribuíndo tamén ao desenvolvemento da literatura infantil. Educación estética, sensibilidade, concentración, aspectos cognitivos e lingüísticos, exercicio da imaxinación, entre outros beneficios.

Por ser unha actividade moi útil, o alumnado e o profesorado da UC pensaron en realizala a nivel da educación básica obrigatoria, no ámbito da Práctica 1 curricular da UC.

5. Describa as actividades de preparación nas que se debe implicar ao alumnado antes do servizo (por exemplo: sesións informativas sobre os fundamentos da metodoloxía ApS, formación específica para a realización do servizo ou información sobre a entidade).

Antes do servizo, o alumnado dispoñía dun tempo de preparación, denominado seminario, para comprender os fundamentos da metodoloxía ApS, pero tamén para practicar a lectura e elaborar as fichas de actividades que se facilitarán aos participantes na reunión.

A EDUCACIÓN PARA O DESENVOLVEMENTO E A SÚA PRAXE DESDE A ApS

A METODOLOXÍA DE APRENDIZAXE-SERVIZO NA FACULDADE DE EDUCACIÓN E DEPORTE DA UNIVERSIDADE DE CABO VERDE

PROXECTOS ApS

EDUCACIÓN EN CONTEXTOS COMUNITARIOS MULTICULTURAIIS

LABORATORIO MULTIDISCIPLINAR DE APOIO Á INCLUSIÓN

MECANISMOS DE PREVENCIÓN DA CONTAMINACIÓN DE SOLOS E AUGAS NA COMARCA DE SANTIAGO

MECANISMOS DE PREVENCIÓN DO ACOSO ESCOLAR NOS CENTROS EDUCATIVOS DE EDUCACIÓN BÁSICA DO CONCELLO DE SANTA CATARINA

CONECTANDO APRENDIZAXES: PROXECTO DE INNOVACIÓN PEDAGÓXICA PARA O EMPODERAMENTO DO ALUMNADO E DA COMUNIDADE

PROXECTO LECTOR - ENCONTROS CON PINOCHO

REFERENCIAS

ANEXOS

Aprendizaxe-Servizo e educación para o desenvolvemento
Proxectos ApS - Proxecto lector - Encontros con Pinocho

6. Competencias (máximo 5) que serán máis traballadas no desenvolvemento do proxecto.

- Capacidade de planificación, coordinación e organización.
- Capacidade de liderado (mobilizar a outras persoas).
- Capacidade de comunicación oral e escrita.
- Coñecementos xerais básicos (cultura xeral).
- Capacidade para o traballo en rede con outras persoas ou equipos.

A reflexión

7. Con quen se realizará a reflexión? (con todo o alumnado, co grupo de traballo de ApS, coa comunidade,...).

A reflexión levarase a cabo co alumnado implicado no proxecto, co equipo directivo do grupo, coa coordinación do centro, co profesorado de lingua portuguesa do alumnado participante nos encontros, co grupo de traballo de ApS e coa Comisión Executiva da Facultade e Polo III da Universidade de Cabo Verde.

8. En que momento/s se realizará a reflexión?

A reflexión realizarase a metade do proxecto, despois do XVIII Encontro, para a súa valoración e axustes.

9. Cara onde se orientarán as sesións de reflexión? (por exemplo: compartir sensacións sobre o servizo; relacionar o servizo cos

contidos da materia/curso/titulación; analizar os problemas da comunidade/entidade; analizar a calidade do servizo...).

As reunións de reflexión co alumnado implicado no proxecto terán lugar nas aulas da UC Metodoloxías do Ensino do Portugués II e III (MEP II e MEP III).

A EDUCACIÓN PARA O DESENVOLVEMENTO E A SÚA PRAXE DESDE A ApS

A METODOLOXÍA DE APRENDIZAXE-SERVIZO NA FACULDADE DE EDUCACIÓN E DEPORTE DA UNIVERSIDADE DE CABO VERDE

PROXECTOS ApS

EDUCACIÓN EN CONTEXTOS COMUNITARIOS MULTICULTURAI

LABORATORIO MULTIDISCIPLINAR DE APOIO Á INCLUSIÓN

MECANISMOS DE PREVENCIÓN DA CONTAMINACIÓN DE SOLOS E AUGAS NA COMARCA DE SANTIAGO

MECANISMOS DE PREVENCIÓN DO ACOSO ESCOLAR NOS CENTROS EDUCATIVOS DE EDUCACIÓN BÁSICA DO CONCELLO DE SANTA CATARINA

CONECTANDO APRENDIZAXES: PROXECTO DE INNOVACIÓN PEDAGÓXICA PARA O EMPODERAMENTO DO ALUMNADO E DA COMUNIDADE

PROXECTO LECTOR - ENCONTROS CON PINOCHO

REFERENCIAS

ANEXOS

Aprendizaxe-Servizo e educación para o desenvolvemento
Proxectos ApS - Proxecto lector - Encuentros con Pinocho

A avaliación

10. Como se realizará o seguemento do servizo que levará a cabo o alumnado?

O profesorado responsable do proxecto acompañará ao alumnado en todas as reunións e, a través dunha grella de observación, realizará o seguimento do servizo.

11. Quen serán os participantes na avaliación? (entidade, destinatarios do servizo, docentes, alumnado...).

Os e as participantes na avaliación será o profesorado de lingua portuguesa do alumnado beneficiario, pero, principalmente, o profesorado responsable do proxecto.

12. Que instrumentos e mecanismos se empregarán para avaliar ao alumnado participante no proxecto? (portafolios, exames, traballos...).

Os e as estudantes deben crear un portafolio de aprendizaxe.

13. Existirá algún tipo de *feedback* a estudantes ou a membros da comunidade?

Si, o alumnado organizará reunións con profesorado e pais/nais e titoros do alumnado beneficiario.

14. Obxectivos de Desenvolvemento Sustentable (ODS) nos que o proxecto terá unha maior incidencia (máximo de tres).

Obxectivos de Desenvolvemento Sustentable (ODS)

 1 FIN DA POBREZA	Fin da pobreza
 4 EDUCACIÓN DE CALIDADE	Educación de calidade
 10 REDUCIÓN DAS DESIGUALDADES	Redución das desigualdades

**A EDUCACIÓN PARA
O DESENVOLVEMENTO
E A SÚA PRAXE DESDE A ApS**

**A METODOLOXÍA DE APRENDIZAXE-
SERVIZO NA FACULTADE
DE EDUCACIÓN E DEPORTE
DA UNIVERSIDADE DE CABO VERDE**

PROXECTOS ApS

**EDUCACIÓN EN CONTEXTOS
COMUNITARIOS MULTICULTURAIIS**

**LABORATORIO MULTIDISCIPLINAR
DE APOIO Á INCLUSIÓN**

**MECANISMOS DE PREVENCIÓN
DA CONTAMINACIÓN DE SOLOS
E AUGAS NA COMARCA
DE SANTIAGO**

**MECANISMOS DE PREVENCIÓN
DO ACOSO ESCOLAR NOS
CENTROS EDUCATIVOS DE
EDUCACIÓN BÁSICA DO CONCELLO
DE SANTA CATARINA**

**CONECTANDO APRENDIZAXES:
PROXECTO DE INNOVACIÓN
PEDAGÓXICA PARA O
EMPODERAMENTO DO ALUMNADO
E DA COMUNIDADE**

**PROXECTO LECTOR -
ENCUNTROS CON PINOCHO**

REFERENCIAS

ANEXOS

Referencias

**A EDUCACIÓN PARA
O DESENVOLVIMENTO
E A SÚA PRAXE DESDE A ApS**

**A METODOLOXÍA DE APRENDIZAXE-
SERVIZO NA FACULDADE
DE EDUCACIÓN E DEPORTE
DA UNIVERSIDADE DE CABO VERDE**

PROXECTOS ApS

**EDUCACIÓN EN CONTEXTOS
COMUNITARIOS MULTICULTURAI**

**LABORATORIO MULTIDISCIPLINAR
DE APOIO Á INCLUSIÓN**

**MECANISMOS DE PREVENCIÓN
DA CONTAMINACIÓN DE SOLOS
E AUGAS NA COMARCA
DE SANTIAGO**

**MECANISMOS DE PREVENCIÓN
DO ACOSO ESCOLAR NOS
CENTROS EDUCATIVOS DE
EDUCACIÓN BÁSICA DO CONCELLO
DE SANTA CATARINA**

**CONECTANDO APRENDIZAXES:
PROXECTO DE INNOVACIÓN
PEDAGÓXICA PARA O
EMPODERAMENTO DO ALUMNADO
E DA COMUNIDADE**

**PROXECTO LECTOR -
ENCUNTROS CON PINOCHO**

REFERENCIAS

ANEXOS

Aprendizaxe-Servizo e educación para o desenvolvemento
Referencias

- Álvarez, S. M. (2012). Una introducción a la cooperación internacional al desarrollo. *REDUR*, 10, 285-309.
- Aramburuzabala, P., e Cerrillo, C. (2023). Service-Learning as an Approach to Educating for Sustainable Development. *Sustainability*, 15(14). 11231. <https://doi.org/10.3390/su151411231>
- Arias, B., e Boni, A. (2018). Claves del voluntariado como construcción de ciudadanía global. En V. Míguez Martín, J. Cendán-Verdes., e L. Rilo Pérez. (Coords.), *Curso de Especialización de Posgrado en Cooperación y Educación para el Desarrollo*. (pp. 3-21). Universidade da Coruña, Oficina de Cooperación e Voluntariado. <https://doi.org/10.17979/spudc.9788497496827>
- Asamblea Xeral de Nacións Unidas. (2003). *Resolución 57/254 de 20 de diciembre de 2002. Decenio de las Naciones Unidas de la Educación para el Desarrollo Sostenible*. <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n02/556/15/pdf/n0255615.pdf>
- Asamblea Xeral de Nacións Unidas. (2016). *Resolución 70/209 de 22 de diciembre de 2015. Decenio de las Naciones Unidas de la Educación para el Desarrollo Sostenible (2005-2014)*. <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n15/450/88/pdf/n1545088.pdf>
- Boni, A. (2018). Educación para el desarrollo. En V. Míguez Martín, J. Cendán-Verdes, e L. Rilo Pérez (Coords.), *Curso de Especialización de Posgrado en Cooperación y Educación para el Desarrollo*. (pp. 23-31). Universidade da Coruña, Oficina de Cooperación e Voluntariado. <https://doi.org/10.17979/spudc.9788497496827>
- Bringle, R. G., e Hatcher, J. A. (1995). A service-learning curriculum for faculty. *Michigan Journal of Community Service Learning*, 2(1), 112-122.
- Bringle, R. G., e Hatcher, J. A. (1995). Implementing service learning in higher education. *The Journal of Higher Education*, 67 (2), 221-239.
- Butin, D. W. (2010). *Service-learning in theory and practice: The future of community engagement in higher education*. Palgrave Macmillan.
- Chisholm, L. A. (2003). Partnerships for International Service-Learning. En B. Jacoby y asociados (Eds.), *Building partnerships for service-learning* (pp. 259-288). Jossey-Bass.
- Cox, D. N. (2010). O papel da educación superior no desenvolvemento da comunidade local. *Journal of Higher Education Outreach and Engagement*, 14(3), 7-26.
- Crabtree, R. D. (2013). The intended and unintended consequences of international service-learning. *Journal of Higher Education Outreach and Engagement*, 17(2), 43-66.
- Eyler, J., e Giles, D. E. (1999). *Where's the Learning in Service-Learning?*. Jossey-Bass.
- Eyler, J., Giles, D. E., e Schmiede, A. (1996). *A practitioner's guide to reflection in service-learning*. Corporation for National Service.
- Freire, P. (1970). *Pedagogía do oprimido*. Editores do século XXI.
- Freire, P. (1996). *Pedagogia da autonomia: Saberes necessários à prática educativa*. Paz e Terra.
- Furco, A. (1996). Service-learning: A balanced approach to experiential education. *Service Learning, General*, 128. <https://digitalcommons.unomaha.edu/slceslgen/128>
- Furco, A. & Holland, B. (2004). «Institutionalizing service-learning in higher education: Issues and strategies for chief academic officers». En M. Langseth & W.M. Plater (Eds.), *Public work and the academy: An academic administrator's guide to civic engagement and service-learning* (pp. 23-39). Anker Publishing, Co.
- Grusky, S. (2000). International service learning. A critical guide from an impassioned advocate. *American Behavioral Scientist*, 43(5), 858-867. <https://doi.org/10.1177/00027640021955513>

A EDUCACIÓN PARA O DESENVOLVEMENTO E A SÚA PRAXE DESDE A ApS

A METODOLOXÍA DE APRENDIZAXE-SERVIZO NA FACULDADE DE EDUCACIÓN E DEPORTE DA UNIVERSIDADE DE CABO VERDE

PROXECTOS ApS

EDUCACIÓN EN CONTEXTOS COMUNITARIOS MULTICULTURAI

LABORATORIO MULTIDISCIPLINAR DE APOIO Á INCLUSIÓN

MECANISMOS DE PREVENCIÓN DA CONTAMINACIÓN DE SOLOS E AUGAS NA COMARCA DE SANTIAGO

MECANISMOS DE PREVENCIÓN DO ACOSO ESCOLAR NOS CENTROS EDUCATIVOS DE EDUCACIÓN BÁSICA DO CONCELLO DE SANTA CATARINA

CONECTANDO APRENDIZAXES: PROXECTO DE INNOVACIÓN PEDAGÓXICA PARA O EMPODERAMENTO DO ALUMNADO E DA COMUNIDADE

PROXECTO LECTOR - ENCONTROS CON PINOCHO

REFERENCIAS

ANEXOS

Aprendizaxe-Servizo e educación para o desenvolvemento Referencias

- Hartman, D., e Rola, G. (2000). Going global with service-learning. *Metropolitan Universities*, 11(1), 15-23.
- Jacoby, B. (1996). *Service-Learning in Higher Education: Concepts and Practices*. Jossey-Bass.
- Jacoby, B. (2015). *Service-Learning Essentials: Questions, Answers, and Lessons*. Jossey-Bass.
- Lotti, P., e Betti, F. (2019). Aprendizaxe-servizo al servicio de la Comunidad Educadora. *RIDAS. Revista Iberoamericana de Aprendizaje-Servicio*, 7, 72-88.
- Martínez-Usarralde, M. J. (2014). Otras metodoloxías son posibles... y necesarias «cuando la cooperación para el desarrollo en educación encontró al APS (aprendizaje servicio)». En A. Aristizabal, C. Calabuig, e A. Pérez-Foguez (Eds.), *Universidad y cooperación al desarrollo: contribuciones de las universidades al desarrollo humano* (pp. 135-153). Editorial Universitat Politècnica de Valencia
- Ministerio de Educación. (2011). *La responsabilidad social de la universidad y el desarrollo sostenible*. Autor.
- Mitchell, T. D. (2008). Traditional vs. critical service-learning: Engaging the literature to differentiate two models. *Michigan Journal of Community Service Learning*, 14(2), 50-65.
- Montesinos, C. (2020). La internacionalización de la educación superior y la cooperación interuniversitaria como motor de cohesión social y desarrollo sostenible. *Revista Docencia y Derecho*, 15, 71-84.
- Moreno, M. A., e González Barea, E. M. (2016). *Aprendizaje-servicio, desarrollo y comunidades profesionales de aprendizaje en educación superior*. Universidad de Murcia, Servicio de Publicaciones de la Universidad de Murcia.
- Mtawa, N. N. (2019). *Human Development and Community Engagement through Service-Learning*. Palgrave Macmillan.
- Nacións Unidas. (2015). *Transformando o noso mundo: A Axenda 2030 para o Desenvolvemento Sostible*. Nacións Unidas.
- Organización a Cooperación e Desenvolvemento Económico. (2023). *Education Policy Outlook 2023: Empowering All Learners to Go Green*. OECD Publishing <https://doi.org/10.1787/f5063653-en>
- Pedro, F., e Galán, V. (2022). *International cooperation to enhance synergies*. UNESCO.
- Rodríguez-Zurita, D., Jaya-Montalvo, M., Moreira-Arboleda, J., Raya-Diez, E., e Carrión-Mero, P. (2024). Sustainable development through service learning and community engagement in higher education: a systematic literature review, *International Journal of Sustainability in Higher Education*,. <https://doi.org/10.1108/IJSHE-10-2023-0461>
- Santos Rego, M. A., Mella, I., e Sotelino, A. (2020). Movilidad y TIC en aprendizaje-servizo: perspectivas para una sociedad global y tecnolóxica. *Revista Iberoamericana de Educación a Distancia*, 23(1), 67-84. <http://dx.doi.org/10.5944/ried.23.1.24180>
- Santos Rego, M. A., Mella-Núñez, I., e García-Álvarez, J. (2021). Educación moral y ética de la acción en el aprendizaje-servizo universitario. *Perfiles Educativos*, 43(173). <https://doi.org/10.22201/ii-sue.24486167e.2021.173.59818>
- Santos Rego, M. A., e Lorenzo, M. (Eds.). (2018). *Guía para la institucionalización del aprendizaje-servizo en la universidad*. Universidade Santiago de Compostela.
- Santos Rego, M. A., Lorenzo, M., e Mella, I. (2020) *El aprendizaje-servizo y la educación universitaria. Hacer personas competentes*. Octaedro.
- Santos Rego, M. A., Sotelino, A., e Lorenzo, M. (2015). *Aprendizaje-servizo y misión cívica de la universidad. Una propuesta de desarrollo*. Octaedro.

**A EDUCACIÓN PARA
O DESENVOLVIMENTO
E A SÚA PRAXE DESDE A ApS**

**A METODOLOXÍA DE APRENDIZAXE-
SERVIZO NA FACULTADE
DE EDUCACIÓN E DEPORTE
DA UNIVERSIDADE DE CABO VERDE**

PROXECTOS ApS

**EDUCACIÓN EN CONTEXTOS
COMUNITARIOS MULTICULTURAI**

**LABORATORIO MULTIDISCIPLINAR
DE APOIO Á INCLUSIÓN**

**MECANISMOS DE PREVENCIÓN
DA CONTAMINACIÓN DE SOLOS
E AUGAS NA COMARCA
DE SANTIAGO**

**MECANISMOS DE PREVENCIÓN
DO ACOSO ESCOLAR NOS
CENTROS EDUCATIVOS DE
EDUCACIÓN BÁSICA DO CONCELLO
DE SANTA CATARINA**

**CONECTANDO APRENDIZAXES:
PROXECTO DE INNOVACIÓN
PEDAGÓXICA PARA O
EMPODERAMENTO DO ALUMNADO
E DA COMUNIDADE**

**PROXECTO LECTOR -
ENCUNTROS CON PINOCHO**

REFERENCIAS

ANEXOS

Aprendizaxe-Servizo e educación para o desenvolvemento
Referencias

- Santos Rego, M. A., Lorenzo, M. e Sotelino, A. (2018). Sostenibilidade e institucionalización cautelosa do aprendizaxe-servizo en a universidade. En C. Romero (Coord.), *Educación en la sociedad del conocimiento y desarrollo sostenible: XXXVII Seminario Interuniversitario de Teoría de la Educación* (pp. 307-312). Universidad de La Laguna
- Sen, A. (1999). *Desenvolvemento como liberdade*. Oxford University Press.
- Sotelino, A., Mella Núñez, I., e Rodríguez Fernández, M. A. (2019). El papel de las entidades cívico-sociales en el aprendizaxe-servizo. Sistematizando la participación del alumnado en el tercer sector. *Teoría de la Educación. Revista Interuniversitaria*, 31(2), 197-219. <https://doi.org/10.14201/teri.20156>
- Sotelino, A., Sáez, D., e Lorenzo, M. (2023). El aprendizaxe-servizo y los objetivos de desarrollo sostenible. Un binomio de transformación social. En R. M. Rodríguez-Izquierdo e M. Lorenzo (Eds.), *El giro comunitario en el aprendizaxe-servizo universitario* (pp. 46-66). Octaedro.
- Sotelino, A., Santos Rego, M. A., e Lorenzo, M. (2016). Aprender y servir en la universidade: una vía cívica al desarrollo educativo. *Teoría de la Educación. Revista Interuniversitaria*, 28(2), 225-248. <https://doi.org/10.14201/teoredu282225248>
- UNESCO. (2003). *El decenio de las Naciones Unidas para la educación con miras al desarrollo sostenible (enero 2005-diciembre 2014)*. Marco de referencia para un esbozo del Programa de aplicación internacional para el decenio. UNESCO https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000148654_spa
- UNESCO. (2009). *World Conference on Education for Sustainable Development*. UNESCO.
- UNESCO. (2015). *Educación para os Obxectivos de Desenvolvemento Sostible: Obxectivos de Aprendizaxe*. UNESCO.
- UNESCO. (2017). *Obxectivos de Educación para o Desenvolvemento Sostible: Obxectivos de aprendizaxe*. UNESCO.
- UNESCO. (2020). *Educación para o desenvolvemento sostible: folla de ruta*. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000374896>
- UNESCO. (s.d.). *Caixa de ferramentas para a educación para o desenvolvemento sostible*. <https://www.unesco.org/es/sustainable-development/education/toolbox>

**A EDUCACIÓN PARA
O DESENVOLVEMENTO
E A SÚA PRAXE DESDE A ApS**

**A METODOLOXÍA DE APRENDIZAXE-
SERVIZO NA FACULTADE
DE EDUCACIÓN E DEPORTE
DA UNIVERSIDADE DE CABO VERDE**

PROXECTOS APS

**EDUCACIÓN EN CONTEXTOS
COMUNITARIOS MULTICULTURAI**

**LABORATORIO MULTIDISCIPLINAR
DE APOIO Á INCLUSIÓN**

**MECANISMOS DE PREVENCIÓN
DA CONTAMINACIÓN DE SOLOS
E AUGAS NA COMARCA
DE SANTIAGO**

**MECANISMOS DE PREVENCIÓN
DO ACOSO ESCOLAR NOS
CENTROS EDUCATIVOS DE
EDUCACIÓN BÁSICA DO CONCELLO
DE SANTA CATARINA**

**CONECTANDO APRENDIZAXES:
PROXECTO DE INNOVACIÓN
PEDAGÓXICA PARA O
EMPODERAMENTO DO ALUMNADO
E DA COMUNIDADE**

**PROXECTO LECTOR -
ENCUNTROS CON PINOCHO**

REFERENCIAS

ANEXOS

Anexos

Ficha técnica de proxectos de Aprendizaxe-Servizo

Informacións xerais

Nome do proxecto

Páxina web proxecto/Redes sociais

Foto/logo

Profesor/a coordinador/a

Profesores/as participantes

Titulación/es

Curso/s

Materia/s

Entidades/Socios comunitarios

Período de desenvolvemento. Data de inicio-data final

Descrición do servizo comunitario

1. Obxectivo global do proxecto. Describir, de forma xeral, en que consistirá o servizo e onde xorde a necesidade de realización da actividade.

2. Explique as fases do proxecto, ou as actividades específicas que o alumnado realizará durante o servizo.

3. Especifique que responsabilidades terá o alumnado, se é o caso (por exemplo: participa activamente no deseño do proxecto; encárgase da organización das actividades; mantén un contacto activo coa comunidade; ten que manterse ao día ou xestionar algún tipo de información...).

As aprendizaxes extraídas

4. Explique como se relacionará o servizo realizado cos contidos que terán que aprender na(s) materia(s).

5. Describa as actividades de preparación nas que se debe implicar o alumnado antes do servizo (por exemplo: sesións informativas sobre os fundamentos da metodoloxía ApS, formación específica para a realización do servizo ou información sobre a entidade).

6. Seleccione (ata máximo 5) as competencias que serán máis traballadas no desenvolvemento do proxecto (marque con X).

Competencias

Capacidade de planificación, coordinación e organización

Capacidade para a resolución de problemas

Capacidade para a toma de decisións

Capacidade de liderado (mobilizar a outras persoas)

Capacidade de iniciativa

Capacidade para presentar en público produtos, ideas, informes...

Capacidade de negociación

Capacidade de comunicación oral e escrita

Coñecementos xerais básicos (cultura xeral)

Capacidade para escribir e falar en idiomas estranxeiros

Habilidade para traballar nun contexto internacional

Coñecementos sobre culturas e costumes doutros países

Capacidade para a utilización das TIC

A EDUCACIÓN PARA O DESENVOLVEMENTO E A SÚA PRAXE DESDE A ApS

A METODOLOXÍA DE APRENDIZAXE-SERVIZO NA FACULDADE DE EDUCACIÓN E DEPORTE DA UNIVERSIDADE DE CABO VERDE

PROXECTOS APS

EDUCACIÓN EN CONTEXTOS COMUNITARIOS MULTICULTURAI

LABORATORIO MULTIDISCIPLINAR DE APOIO Á INCLUSIÓN

MECANISMOS DE PREVENCIÓN DA CONTAMINACIÓN DE SOLOS E AUGAS NA COMARCA DE SANTIAGO

MECANISMOS DE PREVENCIÓN DO ACOSO ESCOLAR NOS CENTROS EDUCATIVOS DE EDUCACIÓN BÁSICA DO CONCELLO DE SANTA CATARINA

CONECTANDO APRENDIZAXES: PROXECTO DE INNOVACIÓN PEDAGÓXICA PARA O EMPODERAMENTO DO ALUMNADO E DA COMUNIDADE

PROXECTO LECTOR - ENCONTROS CON PINOCHO

REFERENCIAS

ANEXOS

Aprendizaxe-Servizo e educación para o desenvolvemento Anexos

Capacidade de traballo en equipo
Capacidade para o traballo en rede con outras persoas ou equipos
Capacidade de síntese
Capacidade de análise

A reflexión

7. Con quen se realizará a reflexión? (con todo o alumnado, co grupo de traballo de ApS, coa comunidade...).

8. En que momento/s se realizará a reflexión?

9. Cara onde se orientarán as sesións de reflexión? (por exemplo: compartir sensacións sobre o servizo; relacionar o servizo cos contidos da materia/curso/titulación; analizar os problemas da comunidade/entidade; analizar a calidade do servizo...).

A avaliación

10. Como se realizará o seguemento do servizo que levará a cabo o alumnado?

11. Quen serán os participantes na avaliación? (entidade, destinatarios do servizo, docentes, alumnado...).

12. Que instrumentos e mecanismos se empregarán para avaliar ao alumnado participante no proxecto? (portafolios, exames, traballos...).

13. Existirá algún tipo de *feedback* a estudantes ou a membros da comunidade?

14. Seleccionar, ata un máximo de 3, os Obxectivos de Desenvolvemento Sustentable (ODS) nos que o proxecto terá unha maior incidencia (marcar cunha X).

	1. Fin da pobreza		10. Redución das desigualdades
	2. Fame cero		11. Cidades e comunidades sustentables
	3. Saúde e benestar		12. Produción e consumo responsables
	4. Educación de calidade		13. Acción polo clima
	5. Igualdade de xénero		14. Vida submarina
	6. Auga limpa e saneamento		15. Vida de ecosistemas terrestres
	7. Enerxía asequible e non contaminante		16. Paz, xustiza e institucións sólidas
	8. Traballo decente e crecemento económico		17. Alianzas para lograr os obxectivos
	9. Industria, innovación e infraestrutura		

Protocolo entrevista proxecto de ApS

Profesorado

Data:

Centro:

Materia:

N.º profesores/as:

Reflexión sobre a experiencia/proxecto e o seu impacto

1. Cumpríronse as vosas expectativas como docentes respecto dos obxectivos fixados?
2. Cal foi a principal aprendizaxe nos/as vosos/as alumnos/as?
3. Tivo o proxecto algún impacto nas cualificacións?
4. Como ides avaliar dentro da materia?
5. Como definiríades a implicación dos/as vosos/as alumnos/as no proxecto? (motivación, interese polas tarefas...).
6. Que impacto crede que tivo o voso proxecto de ApS na organización ou comunidade coa que traballastes?
7. Fixerades divulgación do voso proxecto no centro, Universidade...?

Reflexión sobre o proceso

8. Cales foron as principais dificultades/problemas no desenvolvemento do proxecto?
9. Que aspectos destacariades do proxecto como positivos en comparación coa dinámica habitual?
10. E como negativos?
11. Poderíades indicarnos o voso grao de satisfacción persoal e profesional co proxecto de ApS?
12. Tedes intención de continuar con el? (outros cursos, outras materias...).
13. Considerades que é necesario introducir no proxecto algún cambio ou modificación?
14. Tedes algún comentario adicional ou reflexión sobre a vosa experiencia que gustaríavos engadir?

Cuestionario para a detección de necesidades sociais e de formación do profesorado e Ensino Superior

«Aprendizaxe-Servizo e cooperación para o desenvolvemento. Formación para a cidadanía global» (PR815A 2023-5) subvencionado pola convocatoria de Proxectos de Investigación en Cooperación para o Desenvolvemento da Xunta de Galicia.

Documento de consentimiento informado

Estimado/a señor/a,
Convidámosche a colaborar na investigación no marco do Proxecto «Aprendizaxe-Servizo e cooperación para o desenvolvemento. Formación para a cidadanía global» (PR815A 2023-5) subvencionada na convocatoria de proxectos de investigación en cooperación para o desenvolvemento da Xunta de Galicia (España), cuxo investigador principal é o profesor Alexandre Sotelino Losada da Universidade de Santiago de Compostela. O equipo do proxecto está formado por investigadores das Universidades de Santiago de Compostela (España), Universidade de Cabo Verde (Cabo Verde) e Instituto Superior Politécnico Privado de Menongue (Angola). O obxectivo deste estudo é analizar as necesidades sociais identificadas polo profesorado universitario e o papel da Universidade no desenvolvemento da sociedade.

Se aceptas participar neste estudo, pedirásese que completes un cuestionario, denominado «Cuestionario para a detección de necesidades sociais e formación do profesorado no ensino superior en Cabo Verde», que contén preguntas relativas á túa formación docente e necesidades sociais que identificas na túa comunidade.

A participación neste estudo é voluntaria e non implica ningún dano ou perigo para a túa saúde física ou mental e podes rexeitar sen causar dano. Unha vez iniciado o cuestionario, ti tes dereito a rexeitar responder preguntas específicas ou optar por retirarte deste estudo en calquera momento. Nese caso, a información recollida será descartada do estudo e eliminada.

Os datos obtidos serán anonimizados e serán utilizados de forma absolutamente confidencial e exclusivamente para os fins desta investigación, en cumprimento do Regulamento da Unión Europea 2016/679, do 27 de abril, relativo á protección das persoas físicas no que respecta ao tratamento de datos persoais e a libre circulación destes datos e a Lei orgánica 3/2018, do 5 de decembro, de protección de datos de carácter persoal e garantía de dereitos dixitais. Os datos organizaranse cun número asignado a cada participante.

Os datos correrán a cargo do equipo investigador no que se realice o estudo. O responsable do tratamento dos datos é a Universidade de Santiago de Compostela, Praza do Obradoiro, s/n, 15782-Santiago de Compostela (España) (protecciondatos@usc.gal). O Delegado de Protección de Datos é D. Marcos Almeida Cerrada con quen podes contactar a través do correo electrónico dpd@usc.es.

A información recollida será utilizada para o posterior desenvolvemento de informes e publicacións en libros ou revistas científicas e non se utilizarán para ningún outro fin ademais dos indicados anteriormente, sen a súa autorización previa por escrito. Unha vez finalizado o estudo, os datos serán destruídos e só se conservarán os resultados debidamente anonimizados.

Os beneficios directos que recibirá de participar no estudo son os resultados da investigación e a posibilidade de contribuír a mellorar a reciprocidade entre as institucións de educación superior e o entorno comunitario. Non se contempla ningún outro tipo de prestación.

Declaro que:

1. Lin este Documento de Consentimento Informado, que detalla a finalidade do estudo e o instrumento de investigación.
2. Teño entendido todas as afirmacións contidas nel e a necesidade de deixar constancia do meu consentimento.
3. Tiven tempo e oportunidade de facer preguntas e plantexar as miñas dúbidas, que foron respondidas coa miña satisfacción total.
4. A confidencialidade dos meus datos foi garantida.
5. Dou o meu consentimento para participar neste estudo, sendo consciente de que son libre de retirarme en calquera momento sen prexuízo, polo que asino libre e voluntariamente.

- Estou de acordo
- Non estou de acordo

1. Indica a Facultade ou Escola á que pertences.

2. Seleccione a área de coñecemento á que pertence.

- Ciencias da Saúde
- Ciencias Experimentais
- Ciencias Sociais e Xurídicas
- Ensinanzas Técnicas
- Arte e Humanidades

3. Idade

4. Xénero

- Home
- Muller
- Outros
- Prefiro non contestar

5. Anos de experiencia docente na universidade.

6. Colaboras, ou colaboraches nos últimos cinco anos, nalgunha asociación, ONG, fundación ou entidade de carácter cívico-social?

- Non (pase á pregunta 8)
- Si

7. Se contestaches «Si» á pregunta anterior, indica a túa modalidade de participación (podes marcar máis dunha opción).

- Pagamento da taxa periódica ou achega económica específica
- Participante nas actividades programadas
- Coordinador de proxecto ou programa

PROXECTOS APS

EDUCACIÓN EN CONTEXTOS COMUNITARIOS MULTICULTURAIS

LABORATORIO MULTIDISCIPLINAR DE APOIO Á INCLUSIÓN

MECANISMOS DE PREVENCIÓN DA CONTAMINACIÓN DE SOLOS E AUGAS NA COMARCA DE SANTIAGO

MECANISMOS DE PREVENCIÓN DO ACOSO ESCOLAR NOS CENTROS EDUCATIVOS DE EDUCACIÓN BÁSICA DO CONCELLO DE SANTA CATARINA

CONECTANDO APRENDIZAXES: PROXECTO DE INNOVACIÓN PEDAGÓXICA PARA O EMPODERAMENTO DO ALUMNADO E DA COMUNIDADE

PROXECTO LECTOR - ENCONTROS CON PINOCHO

REFERENCIAS

ANEXOS

Aprendizaxe-Servizo e educación para o desenvolvemento
Anexos

- Cargo (presidente, secretario...)
- Persoal remunerado
- Outros (especificar)

8. Tes formación na metodoloxía de Aprendizaxe-Servizo (ApS)?

- Si (especifica o tipo de formación. Podes marcar máis dunha opción)
- Cursos, seminarios e/ou conferencias organizados pola miña universidade
- Cursos, seminarios e/ou conferencias externos á miña universidade
- Congresos
- Autoestudo
- Outros (especificar):
- Non

9. Pensa nunha materia que represente o teu estilo de ensino. As preguntas que aparecen a continuación refírense á túa práctica docente nesa materia. Indica a frecuencia coa que as fas, con 1 Nunca e 5 Sempre.¹

	1	2	3	4	5
Presento casos prácticos para a análise para apoiar a aprendizaxe do alumnado.					
Normalmente convido a profesionais de fóra da universidade para que presenten o seu traballo.					
Fago avaliación continua (por exemplo, ensaios, informes, portafolios, etc.).					
O alumnado participan activamente nas miñas sesións de aula.					
Promovo actividades que fomenten o pensamento crítico (debates, preguntas na clase, etc.).					
Aproveito as experiencias do alumnado para relacionalas coa materia.					
Recomendo que o meu alumnado visite exposicións ou asista a eventos relacionados coa materia.					
Promovo e organizo actividades complementarias fóra do horario lectivo (visitas, conferencias, etc.).					
Utilizo o traballo en equipo como estratexia docente.					
Utilizo as tecnoloxías para favorecer a participación e interactividade do alumnado (titorías telemáticas, aulas virtuais, foros, etc.).					
Procuro que nas miñas clases exista un bo clima de relación interpersoal.					
Animo ao meus alumnado a asistir a actividades ou seminarios sobre outras materias.					

¹Cuestionario sobre competencias xenéricas dos estudantes universitarios. Facultade – COMGAP. Proxecto de Investigación «Aprendizaxe-Servizo e empregabilidade dos estudantes universitarios en España: competencias para a inserción laboral» (EDU2017-82629-R). <https://www.usc.es/apsuni/apsuni-e/>

10. A continuación recóllense unha serie de afirmacións/afirmacións sobre o compromiso social da universidade. Expressa o teu grao de acordo con eles, sendo 1 Desacordo total e 5 Concordo total.²

	1	2	3	4	5
A universidade debe formar aos seus estudantes en habilidades cívico-sociais.					
A universidade debe buscar vías que fagan visible a súa responsabilidade social.					
A universidade debe preocuparse pola formación ética dos seus estudantes.					
Os servizos de participación e integración universitaria (voluntariado) son necesarios na universidade.					
A participación en programas de servizos comunitarios debe ser obrigatoria para o alumnado.					
A universidade debe transmitir aos estudantes os principios éticos da profesión para a que se forman.					
A universidade debe prepararse para xestionar grupos.					
O contacto do alumnado con persoas doutras culturas e colectivos sociais é moi enriquecedor para a súa formación.					

² Cuestionario sobre a práctica docente e a actitude do profesorado universitario ante a innovación. Proxecto de Investigación «Aprendizaxe-Servizo e Innovación na Universidade. Un programa de mellora do rendemento académico e do capital social dos estudantes» - EDU2013-41687-R. <https://www.usc.es/apsuni/apsuni/>

As necesidades/problemas da vida diaria son unha oportunidade de aprendizaxe.

--	--	--	--	--

11. Dos seguintes Obxectivos de Desenvolvemento Sustentable (ODS), indique o grao en que considera que se abordan na súa práctica docente, con 1 Nada e 5 Moito.

	1	2	3	4	5
Fin da pobreza					
Fame cero					
Saúde e benestar					
Educación de calidade					
Igualdade de xénero					
Auga limpa e saneamento					
Enerxía accesible e non contaminante					
Traballo digno e crecemento económico					
Industria, innovación e infraestruturas					
Redución das desigualdades					
Cidades e comunidades sustentables					
Produción e consumo responsable					
Acción climática					
vida submarina					
Vida e ecosistemas terrestres					
Paz, xustiza e institucións fortes					
Alianzas para acadar obxectivos					

**A EDUCACIÓN PARA
O DESENVOLVEMENTO
E A SÚA PRAXE DESDE A ApS**

**A METODOLOXÍA DE APRENDIZAXE-
SERVIZO NA FACULDADE
DE EDUCACIÓN E DEPORTE
DA UNIVERSIDADE DE CABO VERDE**

PROXECTOS APS

**EDUCACIÓN EN CONTEXTOS
COMUNITARIOS MULTICULTURAI**

**LABORATORIO MULTIDISCIPLINAR
DE APOIO Á INCLUSIÓN**

**MECANISMOS DE PREVENCIÓN
DA CONTAMINACIÓN DE SOLOS
E AUGAS NA COMARCA
DE SANTIAGO**

**MECANISMOS DE PREVENCIÓN
DO ACOSO ESCOLAR NOS
CENTROS EDUCATIVOS DE
EDUCACIÓN BÁSICA DO CONCELLO
DE SANTA CATARINA**

**CONECTANDO APRENDIZAXES:
PROXECTO DE INNOVACIÓN
PEDAGÓXICA PARA O
EMPODERAMENTO DO ALUMNADO
E DA COMUNIDADE**

**PROXECTO LECTOR -
ENCUNTROS CON PINOCHO**

REFERENCIAS

ANEXOS

Aprendizaxe-Servizo e educación para o desenvolvemento
Anexos

12. A continuación móstrase unha lista de necesidades sociais. Identifique os tres (3) que considera que se deben abordar con maior urxencia no seu entorno.

- A erradicación da pobreza multidimensional
- Igualdade de xénero
- A defensa da sustentabilidade e a loita contra o cambio climático
- O enfoque baseado nos dereitos humanos
- Respecto ás diversidades e promoción da interculturalidade
- A equidade e a loita contra as desigualdades
- Participación cidadá e fortalecemento institucional e da sociedade civil

13. Se o desexas, pode enviarnos algún tipo de aclaración ou observación sobre este cuestionario.

Moitas grazas polo voso tempo

Para calquera dúbida ou suxestión podes contactar connosco
Alexandre Sotelino Losada - alexandre.sotelino@usc.es

Questionário para a detecção de necessidades sociais e a formação docente na Educação Superior

«A Aprendizagem-Serviço e a cooperação para o desenvolvimento. Formando para a cidadania global» (PR815A 2023-5) subvencionado conforme a convocação de Projectos de Investigação em Cooperação para o Desenvolvimento da Xunta de Galiza.

Documento de consentimento informado

Prezado/a Sr./Sra.,
Foi convidada/o a colaborar numa investigação no âmbito do Projecto «A Aprendizagem-Serviço e a cooperação para o desenvolvimento. Formando para a cidadania global» (PR815A 2023-5) subvencionado na convocação de projectos de investigação em cooperação para o desenvolvimento da Xunta de Galiza (Espanha), cujo Pesquisador Principal é o Professor Alexandre Sotelino Losada da Universidade de Santiago de Compostela. A equipa do projecto é formada por investigadores e investigadoras das Universidades de Santiago de Compostela (Espanha), Universidade de Cabo Verde (Cabo Verde) e o Instituto Superior Politécnico Privado de Menongue (Angola). O objectivo deste estudo é analisar as necessidades sociais identificadas pelos professores universitários e o papel da Universidade no desenvolvimento da sociedade.

Se concordar em participar neste estudo, solicitar-se-lhe-á que preencha um questionário, denominado «Questionário para a detecção de necessidades sociais e a formação docente na educação superior em Cabo Verde», que contém perguntas sobre a sua formação docente e as necessidades sociais que identifica na sua comunidade.

A participação neste estudo é voluntária, não envolve nenhum dano ou perigo para sua saúde física ou mental e pode recusar-se a participar sem que isso suponha nenhum prejuízo. Uma vez começado o questionário, tem o direito a se recusar a responder a perguntas concretas, ou bem optar por retirar deste estudo em qualquer altura. Nesse caso, a informação recolhida será descartada do estudo e eliminada.

Os dados obtidos serão anonimizados e serão utilizados de forma absolutamente confidencial e exclusivamente para os fins desta investigação, em conformidade com o Regulamento da União Europeia 2016/679, de 27 de abril, relativo à protecção das pessoas físicas relativo ao tratamento de dados pessoais e à livre circulação destes dados e à Lei Orgânica 3/2018, de 5 de dezembro, de Protecção de Dados Pessoais e à garantia dos direitos digitais. Os dados serão organizados com um número atribuído a cada participante.

Os dados ficarão a cargo da equipa de investigação no que se desenvolve o estudo. O responsável pelo tratamento dos dados é a Universidade de Santiago de Compostela, Praça do Obradoiro, s/n, 15782-Santiago de Compostela (Espanha) (protecciondatos@usc.gal). O Delegado da Protecção de Dados é o Sr. Marcos Almeida

Cerreda com quem pode contactar através do correio electrónico de dpd@usc.es.

As informações recolhidas serão utilizadas para a posterior elaboração de relatórios e publicações em livros ou revistas científicas e não serão usadas para nenhum outro propósito além dos assinados anteriormente, sem a sua autorização prévia e por escrito. Uma vez concluído o estudo, os dados serão destruídos e só serão conversados os resultados devidamente anonimizados.

Os benefícios directos que receberá por participar no estudo são os resultados da investigação e a possibilidade de ajudar a melhorar a reciprocidade entre as instituições de educação superior e o meio comunitário. Não se contempla quaisquer outros benefícios.

Declaro que:

1. Eu li o presente Documento de Consentimento Informado, onde se descreve o propósito do estudo e o instrumento de investigação.
2. Eu compreendi todas as declarações contidas nele e a necessidade de registrar o meu consentimento.
3. Eu tive o tempo e a oportunidade para fazer perguntas e propor minhas dúvidas, as quais foram respondidas de forma satisfatória.
4. Assegurou-se a confidencialidade de meus dados.
5. Dou o meu consentimento para participar neste estudo, estando ciente de que sou livre de me retirar em qualquer momento sem nenhum prejuízo, pelo que assino de livre e espontânea vontade.

- Estou de acordo
 Não estou de acordo

1. Indique a Faculdade ou Escola à que pertence

2. Seleccione o âmbito de conhecimento ao que pertence

- Ciências da Saúde
 Ciências Experimentais
 Ciências Sociais e Jurídicas
 Ensinos Técnicos
 Arte e Humanidades

3. Idade

4. Género

- Homem
 Mulher
 Outro
 Prefiro não responder

5. Anos de experiência docente na universidade

6. Colabora, ou colaborou nos últimos cinco anos, em alguma associação, ONG, fundação ou entidade de carácter cívico-social?

- Não (passar à pergunta 8)
 Sim

7. Se respondeu «Sim» à pergunta anterior, indique o seu modo de participação (pode assinalar mais do que uma opção).

- Pagamento de quota regulares ou contribuição económica pontual
 Participante nas actividades programadas
 Coordenador/a de projecto ou programa

- Posición (presidente, secretario etc.)
- Pessoal remunerado
- Outros (especificar)
- Tem formación na metodoloxía Aprendizaxe-Servizo (ApS)?

8. Sim (especifique o tipo de formación. Pode assinalar mais do que una opción)

- Cursos, seminarios e/ou colóquios organizados pola miña universidade
- Cursos, seminarios e/ou colóquios externos à miña universidade
- Congressos
- Auto-estudo
- Outros (especificar):
- Non

9. Pense numa unidade curricular que represente o seu estilo docente. As cuestións que aparecen a seguir referem-se á súa práctica docente nessa disciplina. Por favor, assinale a frecuencia com a que as realiza, sendo 1 Nunca e 5 Sempre.¹

	1	2	3	4	5
Apresento casos prácticos para a súa análise como apoio para a aprendizaxe do alumnado.					
Costumo convidar a profesionais externos à universidade para presentarem o seu traballo.					
Faço avaliación continua (por ex., ensaios, relatórios, portfolios etc.).					
Os/as alumnos/as participan activamente nas miñas sesións de sala.					
Promovo actividades que fomentan o pensamento crítico (debates, preguntas en clase etc.).					
Utilizo as experiencias dos/as estudantes para as relacionar con a unidade curricular.					
Recomendo ao meu alumnado que visitem exposicións ou participen en eventos que se relacionen con a materia.					
Promovo e organizo actividades complementares fora do horario escolar (visitas, conferencias etc.).					
Utilizo o traballo en equipo como estratexia didáctica.					
Utilizo a tecnoloxía para incentivar a participación e a interactividade dos alumnos (tutoriais on-line, salas de aula virtuais, fórums etc.).					
Tento que nas miñas aulas exista un bom clima de relacións interpersoais.					
Fomento a asistencia das/os meus alumnos/as nas actividades ou seminarios de outras disciplinas.					

¹ Questionário sobre as Competências Genéricas dos Estudantes Universitários. Professorado - COMGAP. Projecto de Investigación «A Aprendizaxe-Servizo e a empregabilidade das/os estudantes universitarias/os em Espanha: competencias para a inserción no mercado de traballo» (EDU2017-82629-R). <https://www.usc.es/apsuni/apsuni-e/>

10. A seguir expõem-se uma série de declarações/afirmações sobre o compromisso social da universidade. Por favor, expresse o seu grau de concordância com estas afirmações, sendo 1 a discordância total e 5 a concordância total.²

	1	2	3	4	5
A universidade deve formar os seus alunos/as em competências cívico-sociais.					
A universidade deve procurar formas de tornar visível a sua responsabilidade social.					
A universidade deve preocupar-se com a formação ética dos seus estudantes.					
Os serviços de participação e integração universitária (voluntariado) são necessários na universidade.					
A participação em programas de serviço comunitário deveria ser obrigatória para os estudantes.					
A universidade deve transmitir ao alunato os princípios éticos da profissão para a qual se estão a formar.					
A universidade deve preparar-se para gerir grupos.					
O contacto das/os alunas/os com pessoas de outras culturas e grupos sociais é muito enriquecedor para a sua formação.					

² Questionário sobre a prática docente e a atitude dos professores universitários para a inovação. Projecto de Investigação «Aprendizagem-Serviço e Inovação na Universidade. Um programa para a melhora do rendimento académico e o capital social dos estudantes» - EDU2013-41687-R. <https://www.usc.es/apsuni/apsuni/>

As necessidades/problemas da vida quotidiana são uma oportunidade de aprendizagem.

--	--	--	--	--

11. Dos seguintes Objetivos de Desenvolvimento Sustentável (ODS), por favor indique em que medida considera que são abordados na sua prática docente, sendo 1 Nada e 5 Muito.

	1	2	3	4	5
Erradicação da pobreza					
Fome zero					
Saúde e bem-estar					
Educação de qualidade					
Igualdade de género					
Água potável e saneamento					
Energia limpa e acessível					
Trabalho decente e crescimento económico					
Indústria, inovação e infra-estruturas					
Redução das desigualdades					
Cidades e comunidades sustentáveis					
Consumo e produção responsáveis					
Ação contra a mudança climática					
Vida na água					
Vida terrestre					
Paz, justiça e instituições eficazes					
Parcerias e meios de implementação					

**A EDUCACIÓN PARA
O DESENVOLVEMENTO
E A SÚA PRAXE DESDE A ApS**

**A METODOLOXÍA DE APRENDIZAXE-
SERVIZO NA FACULDADE
DE EDUCACIÓN E DEPORTE
DA UNIVERSIDADE DE CABO VERDE**

PROXECTOS APS

**EDUCACIÓN EN CONTEXTOS
COMUNITARIOS MULTICULTURAI**

**LABORATORIO MULTIDISCIPLINAR
DE APOIO Á INCLUSIÓN**

**MECANISMOS DE PREVENCIÓN
DA CONTAMINACIÓN DE SOLOS
E AUGAS NA COMARCA
DE SANTIAGO**

**MECANISMOS DE PREVENCIÓN
DO ACOSO ESCOLAR NOS
CENTROS EDUCATIVOS DE
EDUCACIÓN BÁSICA DO CONCELLO
DE SANTA CATARINA**

**CONECTANDO APRENDIZAXES:
PROXECTO DE INNOVACIÓN
PEDAGÓXICA PARA O
EMPODERAMENTO DO ALUMNADO
E DA COMUNIDADE**

**PROXECTO LECTOR -
ENCUNTROS CON PINOCHO**

REFERENCIAS

ANEXOS

Aprendizaxe-Servizo e educación para o desenvolvemento
Anexos

12. A seguir, presenta-se uma lista de necessidades sociais. Por favor, identifique as três (3) que considere que devem ser atendidas de forma mais urgente em seu meio.

- A erradicação da pobreza multidimensional
- A igualdade de género
- A defesa da sustentabilidade e luta contra as mudanças climáticas
- A abordagem baseada nos direitos humanos
- O respeito pelas diversidades e a promoção da interculturalidade
- A equidade e a luta contra as desigualdades
- A participação dos cidadãos e o reforço das instituições e da sociedade civil

13. Se desejar, pode enviar-nos quaisquer esclarecimentos ou observações sobre este questionário.

Muchas gracias por su tiempo

Para qualquer dúvida ou sugestão pode contactar conosco
Alexandre Sotelino Losada - alexandre.sotelino@usc.es

Aprendizaxe-Servizo e cooperación para o desenvolvemento. Formando para a cidadanía global (PR815A 2023/5).

Proxecto financiado ao abeiro da convocatoria de subvencións para a realización de proxectos de investigación e para a creación de grupos de investigación en materia de cooperación para o desenvolvemento, no marco da Axenda 2030 da Xunta de Galicia (Orde de 14 de xuño de 2023, DOG 119 do 23 de xuño de 2023).

Aprendizaxe-Servizo e educación para o desenvolvemento

